

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Соціологія суспільних рухів

Навчально-методичний комплекс

для студентів спеціальності 8.03010101 «Соціологія»

Київ - 2015

ББК 60.5я73

С 70

Укладач:

Фостер Л. Ф. – канд.соц.наук, доцент.

Рецензенти:

Чепак В. В. – доктор соціологічних наук, професор;

Щербина Л. Ф. – доктор психологічних наук, доцент.

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 22 квітня 2015 р.).*

Соціологія суспільних рухів : навч.-метод. комплекс для студ. спец.
С 70 8.03010101 «Соціологія» / уклад. Л. Ф. Фостер. – К. : Київський
національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – 56 с.

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка	4
2. Навчально-тематичний план	6
3. Зміст дисципліни	7
4. Плани семінарських занять	15
5. Завдання для самостійної роботи студентів	19
6. Питання до екзамену	22
7. Тести	23
8. Орієнтовні норми оцінювання знань, вмінь та компетенцій студентів	26
9. Опорний конспект лекцій	27
10. Перелік бібліографічних джерел	52

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Головна ідея навчальної дисципліни передбачає ознайомлення з проблемами сучасної соціології суспільних рухів. Особлива увага приділяється аналізу практичних досліджень суспільних рухів у сучасних суспільствах як ресурсу для зміни соціальних практик та інститутів. Навчальна дисципліна розширює наукові уявлення про характер, зміст, еволюцію та сучасний стан колективних суб'єктів соціальної динаміки. Отримані знання в подальшому можуть бути використані для теоретичних та прикладних соціологічних досліджень особливостей низових ініціатив, ролі мережевих структур у формуванні неформальних практик структур громадянського суспільства.

Мета дисципліни полягає у формуванні знання про предмет, структуру, історію, понятійний апарат, основні теоретичні напрямки та дослідницькі методи соціології суспільних рухів.

Вивчення дисципліни передбачає постановку та вирішення таких **завдань**:

- введення студентів у коло емпіричних та теоретичних проблем, що розкривають зміст поняття суспільний рух;
- опрацювання категоріального апарату та методологічних підходів щодо вивчення проявів суспільних рухів у сучасних суспільствах;
- визначення фреймів суспільних рухів.

Предметом дисципліни є суспільні рухи як різновид колективної поведінки; теоретична інтерпретація сутності суспільних рухів та передумови їх виникнення, процеси утворення, функціонування, структурна організація; місце суспільних рухів у соціальній структурі суспільства; дослідження принципів класифікації суспільних рухів; емпіричний аналіз різних проявів суспільних рухів.

Результати навчання, здобуті студентом компетенції полягають у наступному:

студенти повинні знати:

- зміст основних категорій соціології суспільних рухів;
- характеристику основних теоретичних парадигм, що розкривають зміст поняття суспільний рух;
- зміст типології, структури, механізми зовнішньої та внутрішньої динаміки суспільних рухів;
- зміст концепції дослідження суспільних рухів в контексті трансформації пострадянського простору.

студенти повинні вміти:

- аналізувати суспільні рухи, використовуючи теоретичний потенціал парадигм колективної поведінки, мобілізації ресурсів, ідентичності;
- визначати типологію суспільних рухів; визначати та описувати фрейми досліджуваних суспільних рухів;
- встановлювати співвідношення між поняттями суспільний рух, організація, соціальна група;
- аналізувати зміни структури та функцій сучасних суспільних рухів;
- орієнтуватися в особливостях емпіричного дослідження суспільних рухів.

Навчальний процес відбувається за кредитно модульною системою. Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою, що включає рейтингові бали за аудиторну роботу, самостійну роботу, модульний контроль та іспит.

2. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ лекції	Назва лекції	Кількість годин			
		Лекції	семінари/ лаборат., практичні	самост. робота	Інші форми контр.
Змістовий модуль 1 Становлення соціології суспільних рухів					
1	Суспільні рухи як колективні суб'єкти соціальної динаміки	2	2	4 есе	
2	Основні парадигми дослідження суспільних рухів. Сучасні дослідження суспільних рухів	2	2	2 есе	
3	Класична парадигма колективної поведінки	2	2	4 есе	
4	Парадигма мобілізації ресурсів Мобілізаційні процеси в організації суспільних рухів	2	2	4 есе	
5	Парадигма ідентичності	2	2	2 есе	
	Модульний контроль (контрольна робота)	К 2			
Змістовий модуль 2 Суспільні рухи у сучасному світі					
6	Екологічні рухи в умовах сучасного суспільства	2	2	9 презентація	
7	Тенденції розвитку волонтерського руху в Україні		2	9 презентація	
8	Молодіжний рух як прояв соціальної активності	1	1	10 презентація	
	Модульний контроль (контрольна робота)	К 2			
	Всього 1–2 модуль	17	17	38	

Загальний обсяг годин – 55 годин.

Загальний обсяг аудиторних занять – 34 години, а саме:

лекцій – 17 години;

практичних занять – 17 години.

Самостійна робота студентів – 38 годин.

3. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль І. Становлення соціології суспільних рухів

Тема 1. Суспільні рухи як колективні суб'єкти соціальної динаміки
Суспільні рухи як об'єднання великої кількості людей, мобілізованих для підтримки або опору культурним та соціальним змінам. Теоретична інтерпретація сутності суспільних рухів. Ознаки суспільних рухів. Принципи класифікації суспільних рухів. Механізми утворення, функціонування, структурної організації, форм діяльності. Соціокультурні чинники сприяючі виникненню та розвитку суспільних рухів. Зовнішня (ідеологічний, реформаторський, реорганізаційний потенціал) та внутрішня динаміка суспільних рухів.

Питання для самоконтролю

1. Становлення соціології суспільних рухів.
2. Визначення поняття суспільний рух.
3. Основні теоретичні підходи дослідження суспільних рухів.
4. Основні характеристики суспільних рухів.
5. Типи суспільних рухів.
6. Соціальні ситуації сприяючі виникненню та розвитку суспільних рухів.

Література:

1. Костюшев В. В. Коллективные действия как предмет западной социологии общественных движений: концепции, методы, проблемы / Костюшев В. В. // Общественные движения в современной России: от социальной проблемы к коллективному действию. – М. : ИС РАН, СПбФ, 1999.
2. Павлова Т. В. Социальные движения как фактор трансформации институциональной среды: проблемы теории / Т. В. Павлова // Политические исследования. – 2008. – № 5. – С. 113–124.
3. Смелзер Н. Проблема соціології. Георг-Зімелівські лекції / Смелзер Н. – 1995. – Л., 2003. – С. 751–846.
4. Стегній О. Методологія дослідження соціальних рухів у суспільстві соціогенних ризиків / Стегній О. // Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред.: д-ра екон. н. В. Ворони, д-ра соц. н. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2013. – С. 59–66
5. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии / А. Турен. – М. : Научный мир, 1998. – 204 с.
6. Штомпка П. Социология социальных изменений / Штомпка П. – М., 1996. – С. 337–366.
7. Яницкий О. Н. Социальные движения в современном обществе: вопросы теории / Яницкий О. Н. // Социологические исследования. – 2013. – № 3. – С. 50–59.
8. Della Porta D. Social Movements: An Introduction / Della Porta D., Diani M. – 2nd ed. – Malden : Blackwell Publishing, 2006. – P. 52–62, 114–134.

Тема 2. Основні парадигми дослідження суспільних рухів

Теоретико-методологічні напрямки дослідження суспільних рухів в західній соціології. Соціологія суспільних рухів – становлення нового напрямку досліджень. Визначення предметної сфери досліджень – протестна мобілізація як цикл протесту, окремі форми протесту, вузли мобілізації (окремі рухи – цикл, участь, ідеологія, організаційні форми, репертуар колективних дій). Колективна поведінка та соціальні рухи. Мобілізація колективної дії. Теорія мобілізації ресурсів. Нові суспільні рухи та проблеми соціальної ідентичності.

Питання для самоконтролю

1. Західні парадигми дослідження суспільних рухів.
2. Концепція суспільних рухів в контексті трансформації пострадянського простору.
3. Теорія колективної дії (мобілізації ресурсів).
4. Особливості емпіричного дослідження суспільних рухів.
1. Методологія «соціологічної інтервенції» (А. Турен).

Література:

1. Автопортрет местных сообществ. Анализ социологических опросов и глубинных интервью / отв. ред. И. А. Халий. – М. : Институт социологии РАН, 2006. – 312 с.
2. Готлиб А. С. Субъективность исследователя в социологическом исследовании: парадигмальные различия / Готлиб А. С. // Вестник СамГУ. – 2012. – № 5 (96). – С. 120–125.
3. Здравомыслова Е. А. Парадигмы западной социологии общественных движений / Здравомыслова Е. А. – СПб. : Наука, 1993. – Гл. 2–3.
4. Іщенко В. О. Сучасні дослідження суспільних рухів: головні теоретико-методологічні підходи / В. О. Іщенко // Соціальні виміри суспільства. – К. : Інститут соціології НАНУ, 2006. – С. 183–194.
5. Турен А. Общественные движения: особый объект или центральная проблема социологического анализа / Возвращение человека действующего. – М. : Научный мир, 1998. – С. 82–127.
6. Della Porta D. Social Movements: An Introduction / Della Porta D., Diani M. – 2nd ed. – Malden : Blackwell Publishing, 2006. – P. 20–29.
7. Tarrow S. Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics / Tarrow S. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – P. 29–42.
8. Methods of Social Movement Research / ed. by: B. Klandermans, S. Staggenborg. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 2002.

Тема 3. Парадигма колективної поведінки

Соціально-психологічний підхід. Теорії масового суспільства, колективної поведінки, відносної депривації. Символічний інтеракціонізм Г. Блумера, Р.Тернера, Дж. Кілліана, структурний функціоналізм Н. Смелзера, теорії масового

суспільства В. Корнгаузера, Е.Фрома. Поняття масової поведінки. Елементарні форми колективної поведінки. Механізми елементарної колективної поведінки. Натовп, маса, громадскість. Загальні та специфічні суспільні рухи.

Питання для самоконтролю

1. Категоріальне визначення понять: натовп, маса, громадскість (Г. Блумер).
2. Загальні, специфічні, експресивні суспільні рухи (Г. Блумер).
3. Механізми елементарної колективної поведінки (Г. Блумер).
4. Механізми пропаганди.
5. Концепція відносної депривації.

Література:

1. Блумер Г. Коллективное поведение // Американская социологическая мысль. Тексты / Блумер Г. ; под ред. В. И. Добренкова. – М., 1996. – С. 166–212.
2. Гофман А. Б. Мода и люди: Новая теория моды и модного поведения / Гофман А. Б. – М. : Издательский сервис «ГНОМ и Д», 2000. – 222 с.
3. Гурова О. Ю. Социология моды: обзор классических концепций / Гурова О. Ю. // Социологические исследования. – 2011. – № 8. – С. 72–82.
4. Загребина А. В. Публика как социальная общность: пионерские исследования Г. Тарда / Загребина А. В. // Социологические исследования. – 2010. – № 3. – С. 139–145.
5. Здравомыслова Е. А. Парадигмы западной социологии общественных движений / Здравомыслова Е. А. – СПб. : Наука, 1993. – Гл. 2–3.
6. Лебон Г. Психология народов и масс / Лебон Г. – СПб. : Маркет, 1995. – 316 с.
7. Маккей Ч. Наиболее распространенные заблуждения и безумства толпы / Маккей Ч. – М., 1998. – 333 с.
8. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Московичи С. – М. : Изд-во «Центр психологии и психотерапии», 1996. – 487 с.
9. Смелзер Н. Социология / Смелзер Н. – М., 1993. – С. 751–846. (Гл. 19: Коллективное поведение и социальные движения)

Тема 4 . Теорія мобілізації ресурсів

Організаційний підхід. Організаційна структура суспільних рухів, результативність рухів, тактика, мобілізаційні можливості організації. Внутрішня динаміка суспільних рухів. Репертуар колективної дії.

Стратегічна діяльність щодо рекрутування учасників. Суспільні рухи та організації. Ресурси руху – організаційна інфраструктура, розвинутість формальних та неформальних комунікативних мереж. Раціональність дій руху.

Питання для самоконтролю

1. Основні положення теорії мобілізації ресурсів.
2. Теорія « соціального конструктивізму» Д.Сноу.
3. Поняття і різновиди фреймінгу.
4. Показники структури політичних можливостей за С. Терроу.

Література:

1. Ильичёва Ю. А. Мобилизационные технологии: сущность, предпосылки возникновения, основные инструменты и средства [Электронный ресурс] / Ю. А. Ильичёва // Медиакол. – 2013. – Вып. № 2. – Режим доступа : <http://www.mediascope.ru/node/1335>.
2. Климов И. А. Социальная мобилизация – морфогенез структуры и действия / Климов И. А. // Россия: трансформирующееся общество / под ред. В. А. Ядова. – М. : Изд-во «КАНОН-пресс-Ц», 2001. – С. 328–336.
3. Клемент К. М. От обывателя к активисту: трансформация фрейма (исследование жилищного движения в Астрахани / Клемент К. М., Мирясова О. А. // Социальная реальность. – 2008. – № 3. – С. 5–23.
4. Усачева О. А. Сети гражданской мобилизации / Усачева О. А. // Общественные науки и современность. – 2012. – № 6. – С. 35–42.
5. Усачева О. А. Формирование гражданских сетей солидарности в условиях экологической катастрофы / Усачева О. А. // Социологический ежегодник, 2011 : сб. науч. тр. / РАН, ИНИОН, Центр социал. науч.-информ. исслед., Отд. социологии и социал. психологии, Кафедра общей социологии НИУ-ВШЭ ; ред. и сост.: Покровский Н. Е., Ефременко Д. В. – М., 2011. – С. 162–172 (0,8 п.л.).
6. Яницкий О. Н. Массовая мобилизация: проблемы теории / Яницкий О. Н. // Социологические исследования. – 2012. – № 6. – С. 3–12.
7. Яницкий О. Н. Социальные движения: теория, практика, перспектива / Яницкий О. Н. – М. : Новый хронограф, 2013 – 360 с.

Тема 5 . Парадигма ідентичності

Соціо-культурний підхід. Нові суспільні рухи. Нові протиріччя – конфлікти між цінностями у сфері культурного виробництва, соціальної інтеграції і соціалізації. Виникнення суб'єкта колективної дії суспільного руху. Колективна ідентичність як процес соціального конструювання системи дії. Характер ідентичності за А. Мелучі. Альтернативні соціальні рухи. Загальна характеристика, виникнення, становлення антиглобалістського руху. Ідеологічні програми та форми боротьби антиглобалістів. Ідентифікація рухів. Зміна структури та функцій суспільних рухів в сучасному суспільстві. Трансграничні суспільні рухи в умовах глобалізації. Полісуб'єктність суспільних рухів.

Питання для самоконтролю

1. Загальна характеристика теорії «нових» суспільних рухів.
2. Нові ідентичності та нові цінності.
3. Зміна структури та функцій суспільних рухів в сучасному суспільстві.
4. Мережевий рух: структура, технології, ідентичність.
5. Трансграничні суспільні рухи в умовах глобалізації.

Література:

1. Павлова Т. В. Социальные движения как фактор трансформации институциональной среды: проблемы теории / Т. В. Павлова // Политические исследования. – 2008. – № 5. – С. 113–124.

2. Тысячнюк М. С. Новые подходы к анализу трансграничных общественных движений в условиях глобализации / М. С. Тысячнюк // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2010. – № 3. – С. 38–62.

3. Турен А. Общественные движения: особый объект или центральная проблема социологического анализа / Турен А. // Возвращение человека действующего. – М. : Научный мир, 1998. – 204 с.

Змістовий модуль II. Суспільні рухи у сучасному світі

Тема 1. Суспільні рухи та інститути громадянського суспільства

Інституціональний вимір громадянського суспільства. Поняття структури політичних можливостей та її елементи. Політико-інституційний контекст становлення громадянських протестних рухів. Організаційні, соціокультурні, політичні, інституційні чинники колективної протестної дії. «Низові громадянські ініціативи» як ресурс суспільних рухів. Соціальний капітал лідерів «демократичного стилю».

Питання для самоконтролю

1. Протестні рухи та розвиток громадянського суспільства.
2. Протестні форми громадянської активності.
3. Громадянська активність як нова модель політичної культури пострадянських суспільств.
4. Потенціал протестної активності в Україні.
5. Соціальний портрет учасників громадянських ініціатив.

Література:

1. Клеман К. Подъем гражданских протестных движений в закрытой политической системе: потенциальный вызов господствующим властным отношениям? / Клеман К. // Глобальная альтернатива (Интернет-журнал при Институте глобализации и социальных движений). – Режим доступа : <http://www.aglob.info/analysis/?id=1854>.

2. Климов И. А. Конструктивные и протестные движения как ресурс для изменения социальных практик и институтов / Климов И. А. // Журнал исследований социальной политики. – 2014. – Т. 12, № 2. – С. 201–216.

3. Резнік О. Динаміка чинників протестних практик населення України / О. Резнік // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 3. – С. 100–125.

4. Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації / Резнік О. – К. : ІС НАНУ, 2011. – 336 с.

5. Тілі Ч. Державне ресурсовилучення і демократія / Ч. Тілі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 38–42.

6. Тэрроу С. Стратегия режима – это самый важный фактор, определяющий размах и длительность протестов / Тэрроу С. // Свободная мысль. – 2011. – № 12. – С. 5–16.

7. Савченко И. А. Политический протест в современном обществе: технологический подход / И. А. Савченко // Теория и практика общественного развития. – 2012. – № 2. – С. 12–15.

8. Усачева О. А. Сети гражданской мобилизации / Усачева О. А. // Общественные науки и современность. – 2012. – № 6. – С. 35–42.

9. Халий И. А. Институты гражданского общества в современной России. К методологии изучения / Халий И. А. // Россия реформирующаяся. Ежегодник / отв. ред. М. К. Горшков. – Вып. 6. – М. : Институт социологии РАН, 2007. – С. 265–280.

10. Яницкий О. Н. Гражданское общество и академическое сообщество / Яницкий О. Н. // Официальный сайт ИС РАН. – 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL:<http://www.isras.ru/publ.html?id=181>.

11. Яницкий О. Н. Мобилизационный потенциал гражданского общества / Яницкий О. Н. // Мир России. – 2011. – № 2. – С. 113–124.

Тема 2. Екологічні рухи в умовах сучасного суспільства

Екологічний рух – основа колективної ідентифікації та нової системи цінностей. Екологічний рух, як тип соціальної організації громадянського суспільства. Розвиток екосоціології, подвійна локально-глобальна та професійно – громадянська сутність екологічного руху. Екологічний рух в Україні. Молодіжна екологічна ініціатива як ресурс екологічного руху в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Екологічний рух – основа колективної ідентифікації та нової системи цінностей.
2. Нові підходи до аналізу екологічних рухів.
3. Структурно-функціональна організація екологічного руху.
4. Репертуар колективних дій, методи рекрутинга (залучення до діяльності).
5. Особливості екологічного руху в Україні.

Література:

1. Бевзенко Л. Стили жизни переходного общества / Бевзенко Л. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2008. – 144 с.

2. Дієва Т. С. Феномен екопоселення у світі та в Україні / Дієва Т. С. // Наукові записки НаУКМА – Т. 83: Соціологічні науки. – 2008. – С. 77–82.

3. Стегній О. Г. Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз / Стегній О. Г. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 243 с.

4. Стегній А. Г. Тенденции развития ассоциативных групп интересов (на примере экологического движения в Украине) / Стегній А. Г. // Социология: теория, методы, маркетинг. 2006 – № 3. – С. 222–235.

5. Стегній О. Соціологічне прочитання природи : посібник / Стегній О. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2012. – 436 с.

6. Усачева О. А. Экологический активизм в постсоветской России и западном мире (сравнительный анализ) / О. А. Усачева // Социологические исследования. – 2011. – № 3. – С. 23–31.

7. Усачева О. А. Сети гражданской мобилизации / Усачева О. А. // *Общественные науки и современность*. – 2012. – № 6. – С. 35–42.
8. Усачева О. А. Общественные движения и информационные технологии в Западной Европе / Усачева О. А. // *Модернизация России: научные и образовательные проблемы* / отв. ред. О. Н. Яницкий. – М., 2008. – С. 19–26.
9. Яницкий О. Н. Экомодернизация России: теория, практика, перспектива / Яницкий О. Н. – М. : Институт социологии РАН, 2011. – 215 с.
10. Diani M. *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action* / M. Diani, D. McAdam. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2003.
11. Dunlap R. E. *Environmental Sociology* / Dunlap R. E., Rosa E. A. // *Encyclopedia of Sociology* / ed.: E. F. Borgatta, R. J. V. Montgomery. – New York : Macmillan, 2000. – Vol. 2. – P. 813.
12. *Environmental Protest in Western Europe* / ed. C. Rootes. – Oxford University press, 2003.

Тема 3. Молодіжний рух як прояв соціальної активності

Теоретичні засади вивчення молодіжного руху. Молодіжний радикалізм, вибух молодіжних рухів в Європі та США у 1960-х роках. Теорії молодіжного протесту. Особливості прояву субкультури молодіжних рухів. Сутність понять «молодь», «молодіжна культура», «сучасні молодіжні практики», «стилі життя», «сучасні молодіжні субкультури. Формування нових соціальних акторів під впливом культурної індустрії, комерціалізації, поширення американського способу життя. Специфіка студентського молодіжного руху. Тенденції розвитку студентського молодіжного руху. Теоретичні основи молодіжного громадянського активізму. Особливості емпіричного дослідження молодіжних рухів.

Питання для самоконтролю

1. Молодіжні рухи та їх базова класифікація.
2. Функції та призначення молодіжних рухів.
3. Культурні стратегії та неформальні ініціативи як прояв молодіжного руху.
4. Специфіка студентського молодіжного руху.

Література:

1. Гаврилюк В. В. Гопники как феномен в среде молодежи / Гаврилюк В. В. // *Социологические исследования*. – 2009. – № 1. – С. 126–130.
2. Барабаш В. В. Молодіжний рух як об'єкт і суб'єкт реалізації молодіжної політики / В. Барабаш // *Український соціум*. – 2004. – № 1 (3). – С. 119–130.
3. Зубок Ю. А. Самоорганизация в проявлениях молодежного экстремизма / Зубок Ю. А., Чупров В. И. // *Социологические исследования*. – 2009. – № 1. – С. 78 – 88.
4. *Молодежные субкультуры Москвы* / сост. Д. В. Громов : отв. ред. М. Ю. Мартынов. – М. : ИЭА РАН, 2009. – 544 с.
5. Омельченко Е. Л. Идентичности и культурные практики российской молодежи на грани XX–XXI вв. / Омельченко Е. Л. – М., 2004.

6. Патрушев С. В. Гражданская активность как фактор модернизации / Патрушев С. В. // Модернизация и политика в XXI веке / отв. ред. Ю. С. Оганисян ; Ин-т социологии РАН. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. – С. 262–275.

7. Соколов М. Субкультурное измерение социальных движений: когнитивный подход / М. Соколов // Молодежные движения и субкультуры Санкт-Петербурга. – СПб. : Норма, 1999. – С. 9–23.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема № 1. Суспільні рухи як суб'єкти колективної дії

1. Сутність поняття «суспільний рух».
2. Основні характеристики суспільних рухів.
3. Типи суспільних рухів.
4. Суспільні рухи в сучасному світі.

Література:

1. Костюшев В. В. Коллективные действия как предмет западной социологии общественных движений: концепции, методы, проблемы / Костюшев В. В. // Общественные движения в современной России: от социальной проблемы к коллективному действию. – М. : ИС РАН, СПбФ, 1999.
2. Стегній О. Методологія дослідження соціальних рухів у суспільстві соціогенних ризиків / Стегній О. // Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред.: д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2013. – С. 59–66
3. Штомпка П. Социология социальных изменений / Штомпка П. – М., 1996 – С. 337–366.
4. Яницкий О. Н. Социальные движения в современном обществе: вопросы теории / Яницкий О. Н. // Социологические исследования. – 2013. – № 3. – С. 50–59.

Тема № 2. Сучасні дослідження суспільних рухів

1. Становлення соціології суспільних рухів.
2. Парадигми західної соціології суспільних рухів.
3. Концепція суспільних рухів в контексті трансформації пострадянського простору.
4. Методологія «соціологічної інтервенції» (Турен).

Література:

1. Здравомыслова Е. А. Парадигмы западной социологии общественных движений / Здравомыслова Е. А. – СПб. : Наука, 1993. – Гл. 2–3.
2. Іщенко В. О. Сучасні дослідження суспільних рухів: головні теоретико-методологічні підходи / В. О. Іщенко // Соціальні виміри суспільства. – К. : Інститут соціології НАНУ, 2006. – С. 183–194.
3. Смелзер Н. Проблема соціології. Георг-Зімелівські лекції, 1995 / Смелзер Н. – Л., 2003. – С. 751–846.
4. Турен А. Общественные движения: особый объект или центральная проблема социологического анализа / Турен А. // Возвращение человека действующего. – М. : Научный мир, 1998. – С. 82–127.
5. Турен А. Введення до методу соціологічної інтервенції / Турен А. // Нові соціальні рухи в Росії : за матеріалами російсько-французького дослідження. – М., 1993. – С. 9–10.

Тема № 3. Суспільний рух як різновид колективної поведінки

1. Соціологічне дослідження натовпу. Види натовпів. Соціальні механізми формування натовпу.
2. Характеристики маси, громадськості.
3. Загальні та специфічні соціальні рухи (Г. Блумер).

Література:

1. Блумер Г. Коллективное поведение // Американская социологическая мысль. Тексты / Блумер Г. ; под ред. В. И. Добренькова. – М., 1996. – С. 166–212.
2. Загребина А. В. Публика как социальная общность: пионерские исследования Г. Тарда / Загребина А. В. // Социологические исследования. – 2010. – № 3. – С. 139–145.
3. Здравомыслова Е. А. Парадигмы западной социологии общественных движений / Здравомыслова Е. А. – СПб. : Наука, 1993. – Гл. 2–3.
4. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Московичи С. – М. : Изд-во «Центр психологии и психотерапии», 1996. – 487 с.
5. Смелзер Н. Социология / Смелзер Н. – М., 1993. – С. 751–846. – (Гл. 19: Коллективное поведение и социальные движения).

Тема № 4. Мобілізаційні процеси в організації суспільних рухів

1. Парадигма мобілізації ресурсів (МакКарті, Залд).
2. Показники структури політичних можливостей (С.Терроу).
3. Поняття фреймінгу. Діагностичний, прогностичний, мотиваційний фрейми. Трансформація фрейму.

Література:

1. Ильичёва Ю. А. Мобилизационные технологии: сущность, предпосылки возникновения, основные инструменты и средства [Электронный ресурс] / Ю. А. Ильичёва // Медиакол. – 2013. – Вып. № 2. – Режим доступа : <http://www.mediascope.ru/node/1335>.
2. Климов И. А. Социальная мобилизация – морфогенез структуры и действия / Климов И. А. // Россия: трансформирующееся общество / под ред. В. А. Ядова. – М. : Изд-во «КАНОН-пресс-Ц», 2001. – С. 328–336.
3. Усачева О. А. Сети гражданской мобилизации / Усачева О. А. // Общественные науки и современность. – 2012. – № 6. – С. 35–42.
4. Яницкий О. Н. Массовая мобилизация: проблемы теории / Яницкий О. Н. // Социологические исследования. – 2012. – № 6. – С. 3–12.

Тема № 5. Альтернативні суспільні рухи

1. Особливості нових суспільних рухів.
2. Нові ідентичності та нові цінності.
3. Мережевий рух: структура, технології, ідентичність.
4. Трансграничні суспільні рухи в умовах глобалізації.

Література:

1. Павлова Т. В. Социальные движения как фактор трансформации институциональной среды: проблемы теории / Т. В. Павлова // Политические исследования. – 2008. – № 5. – С. 113–124.
2. Тысячнюк М. С. Новые подходы к анализу трансграничных общественных движений в условиях глобализации / М. С. Тысячнюк // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2010. – № 3. – С. 38–62.
3. Турен А. Общественные движения: особый объект или центральная проблема социологического анализа / Турен А. // Возвращение человека действующего. – М. : Научный мир, 1998. – 204 с.
4. Штомпка П. Социология социальных изменений / Штомпка П. – М., 1996. – С. 337–366.

Тема № 6. Тенденції розвитку екологічних рухів в умовах сучасного суспільства

1. Екологічний рух – основа колективної ідентифікації та нової системи цінностей.
2. Нові підходи до аналізу екологічних рухів.
3. Організаційні форми та репертуар колективних дій екологічного руху в Україні.

Література:

1. Бевзенко Л. Стили жизни переходного общества / Бевзенко Л. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2008. – 144 с.
2. Стегній О. Г. Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз / Стегній О. Г. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 243 с.
3. Усачева О. А. Экологический активизм в постсоветской России и западном мире (сравнительный анализ) / О. А. Усачева // Социологические исследования. – 2011. – № 3. – С. 23–31.
4. Яницкий О. Н. Экомодернизация России: теория, практика, перспектива / Яницкий О. Н. – М. : Институт социологии РАН, 2011. – 215 с.

Тема 7. Тенденції розвитку волонтерського руху в Україні

1. Зміст та соціальна спрямованість волонтерської діяльності.
2. Світовий досвід дослідження волонтерства.
3. Волонтерський рух: цикл розвитку, участь, ідеологія, організаційні форми, фреймінг, репертуар колективних дій, мобілізація ресурсів, формування колективної ідентичності, соціальні мережі.
4. Волонтерство як прояв громадянського активізму.
5. Особливості емпіричного дослідження волонтерського руху.

Література:

1. Бидерман К. Координация работы добровольцев и менеджмент волонтерских программ в Великобритании / Бидерман К. – М., 1999.

2. Вайнілович Н. А. Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект / Вайнілович Н. А. // Збірка наукових праць учасників Харківських соціологічних читань. – Харків, 2008. – 987 с.
3. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. [та ін.]. – К. : Академпрес, 1999. – 112 с.
4. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен / Т. Л. Лях // Проблеми педагогічних технологій : зб. наук. пр. / Волинський державний університет імені Лесі Українки. – Луцьк : Волинський академічний дім, 2004. – Вип. 3–4. – С. 139–144.
5. Климов И. А. Социальное новаторство-модернизационный эффект добровольческого движения / Климов И. А. // Ресурсы российского добровольческого движения / науч. ред.: С. Г. Климова, Е. С. Петренко ; Фонд Общественное мнение. – М., 2013.
6. Кудринская Л. А. Добровольческий труд: сущность, функции, специфика / Кудринская Л. А. // Социологические исследования. – 2006. – № 5. – С. 15–20.
7. Стеббінс Р. А. Вільний час: до оптимального стилю дозвілля (погляд із Канади) / Стеббінс Р. А. // Социологические исследования. – 2000. – № 7.
8. Сикорская Л. Е. Толерантность в представлениях молодых российских и немецких волонтеров социальной работы / Сикорская Л. Е. // Социологические исследования. – 2007. – № 9. – С. 52–58.

Тема 8. Громадянські практики молодіжних рухів

1. Сучасний молодіжний рух в Україні.
2. Культурні стратегії та неформальні ініціативи як прояв молодіжного руху.
3. Особливості емпіричного дослідження суспільних рухів.

Заняття проходитиме у вигляді презентацій і обговорення методологічних проблем конкретних емпіричних досліджень, над якими працювали студенти.

Література:

1. Барабаш В. В. Молодіжний рух як об'єкт і суб'єкт реалізації молодіжної політики / В. Барабаш // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С. 119–130.
2. Зубок Ю. А. Самоорганізація в проявленнях молодежного екстремізму / Зубок Ю. А., Чупров В. И. // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – С. 78–88.
3. Омельченко Е. Л. Идентичности и культурные практики российской молодежи на грани XX–XXI вв. / Омельченко Е. Л. – М., 2004.
4. Офіційний сайт Центру дослідження суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cedos.org.ua/uk/osvita/24-analytika/51-whyprotest>
5. Офіційний сайт мережі студентських профспілок в Україні «Пряма дія». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://direct-action.org.ua>
6. Патрушев С. В. Гражданская активность как фактор модернизации // Модернизация и политика в XXI веке / Патрушев С. В. ; отв. ред. Ю. С. Оганисян ; Ин-т социологии РАН. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. – С. 262–275.
7. Соколов М. Субкультурное измерение социальных движений: когнитивный подход / М. Соколов // Молодежные движения и субкультуры Санкт-Петербурга. – СПб. : Норма, 1999. – С. 9–23.

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Для самостійної роботи студентам пропонується два види завдань, що виносяться для самостійної роботи студентів та безпосередньо пов'язані з матеріалом, який вивчається на поточних заняттях.

У першому модулі студентам пропонується підготувати наукове есе.

Есе – є аналітичною, а не описовою роботою, в якій чітко виражена авторська позиція з приводу наведених ідей, аргументів та контраргументів, аналіз теоретичного та емпіричного матеріалу. Наукове есе є жанром критики, наукової публіцистики, що припускає вільну трактовку наукової чи соціальної проблеми.

Мета підготовки студентом наукового есе – перевірка успішності опанування понятійним апаратом, предметом, основними теоретичними напрямками та дослідницькими методами соціології суспільних рухів.

Автором при написанні есе **мають бути продемонстровані такі навички і вміння:**

- чітко сформульоване дослідницьке питання;
- проблема та проблемна ситуація;
- аналіз теоретичного та емпіричного матеріалу;
- авторська позиція з приводу наведених ідей;
- знання рекомендованої літератури;
- знання самостійно опрацьованої літератури;
- відсутність плагіату.

Обсяг есе: набраний на комп'ютері текст, шрифт Times New Roman 14, полуторний інтервал, 1 – 2 сторінки.

Завдання № 1.

«Соціологічний вимір поняття «суспільний рух».

«Еволюція поняття «суспільний рух».

«Суспільні рухи: особливості прояву в сучасному світі».

Завдання № 2.

«Суспільні рухи: структура, специфіка, типи».

«Теоретичні підходи до визначення сутності суспільних рухів».

«Молодіжний радикалізм 1960-х рр. і виникнення науки про суспільні рухи».

Завдання № 3.

«Можливості теорії колективної поведінки для пояснення руху футбольних фанів».

«Особливості парадигми колективної поведінки».

«Соціологічне дослідження натовпу».

Завдання № 4.

«Теорія мобілізації ресурсів як інструмент аналізу суспільних рухів».

«Мобілізаційний потенціал суспільних рухів».

«Мережі громадянської мобілізації».

Завдання № 5.

«Структура та функції суспільних рухів в умовах глобалізації».

«Рух антиконсюмеризму» в контексті теорій «нових» суспільних рухів».

«Рух натуризму» в контексті теорій «нових» суспільних рухів».

У другому модулі студентам пропонується підготувати *презентації* емпіричних досліджень окремих аспектів діяльності сучасних суспільних рухів.

Орієнтовні теми для презентації:

1. Особливості фан-руху футбольних вболівальників.
2. Фан-рух і субкультура футбольних фанатів.
3. Рух футбольних фанів в Україні.
4. Волонтерський рух: сутність, функції, специфіка.
5. Волонтерство як прояв громадянського активізму.
6. «Волонтерський ресурс» громадянського суспільства.
7. Екологічні суспільні рухи.
8. Структура екологічного руху в вітчизняних та західних дослідженнях.
9. Активісти та мережі сучасних екологічних рухів.
10. Соціальний капітал екологічного руху.
11. Жіночий рух як прояв соціальної активності.
12. Флеш – моб як транслятор суспільних рухів.
13. Сучасний феміністський рух.
14. Нові форми жіночого активізму в Україні.
15. Особливості фреймінгу та ідеології молодіжних рухів.
16. Форми прояву громадянської активності студентської молоді.
17. Потенціал протестної активності міського руху «Збережи старий Київ».
18. Особливості прояву правозахисних рухів в Україні.
19. Інституціоналізація сучасного молодіжного руху в Україні.
20. Структурно-ідеологічні та функціональні (діяльнісні) аспекти руху дауншифтерів.

Презентація (спосіб подання інформації) – інформаційний чи рекламний інструмент, що дозволяє повідомити потрібну інформацію про об’єкт презентації в зручній для одержувача формі.

Мультимедійна презентація – набір слайдів і спецефектів (слайд-шоу), текстовий вміст презентації, нотатки доповідача, а також роздатковий матеріал для аудиторії, що зберігаються в одному файлі.

Мета підготовки студентом презентації – перевірка успішності опанування вміння аналізувати суспільні рухи, використовуючи теоретичний потенціал парадигм колективної поведінки, мобілізації ресурсів, ідентичності, орієнтація в особливостях емпіричного дослідження суспільних рухів.

Автором при підготовці презентації **мають бути продемонстровані такі навички і вміння:**

- створення презентації результатів соціологічного дослідження;
- можливість умілого використання безсумнівних переваг сучасних технічних засобів і забезпечення високої наочності наданої інформації;
- доступність і різноманітність форм подачі матеріалу;
- висока інформативність матеріалу.

Дані навички сприяють розширенню можливостей для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення та будуть корисні у майбутній професійній діяльності.

Орієнтовний план структури презентації (студенти можуть вибрати для презентації окремі аспекти діяльності суспільного руху).

1. Визначення теми, об'єкту, предмету дослідження.
2. Визначення мети та основних завдань.
3. Ключові поняття, теорії, концепції.
4. Сутнісні характеристики руху. Ідеологічна структура.
5. Компоненти руху (ідентичність, опозиційність, тотальність, стихійність) – прояви при характеристиці конкретного руху.
6. Ключові аспекти діяльності.
7. Структура руху.
8. Визначення протестного потенціалу. Ресурси.
9. Мобілізація ресурсів.
10. Репертуар руху. Транслятори. Символіка.
11. Фрейм (діагностичний, прогностичний, мотиваційний).
12. Значення і вплив руху на суспільство.
13. Визначення методів соціологічного дослідження.
14. Можливі напрямки соціологічних досліджень.

Оформлення презентації: назва теми проекту; автор проекту; ідея проекту; візуалізація проекту; висновки; список використаної літератури.

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Становлення соціології суспільних рухів.
2. Визначення поняття суспільний рух.
3. Основні теоретичні підходи дослідження суспільних рухів.
4. Основні характеристики суспільних рухів.
5. Типи суспільних рухів.
6. Соціальні ситуації сприяючі виникненню та розвитку суспільних рухів.
7. Західні парадигми дослідження суспільних рухів.
8. Концепція суспільних рухів в контексті трансформації пострадянського простору.
9. Механізми елементарної колективної поведінки (Г. Блумер).
10. Категоріальне визначення понять: натовп, маса, громадскість.
11. Загальні, специфічні, експресивні суспільні рухи (Г. Блумер).
12. Теорія колективної дії (мобілізації ресурсів).
13. Поняття та різновиди фреймінгу.
14. Показники структури політичних можливостей (структура ресурсів за С. Терроу).
15. Парадигма ідентичності, «нових» суспільнитих рухів.
16. Особливості «нових» суспільних рухів. Альтернативні суспільні рухи.
17. Трансграничні суспільні рухи в умовах глобалізації.
18. Особливості емпіричного дослідження суспільних рухів.
19. Методологія «соціологічної інтервенції» (А. Турен).
20. Організація та структура суспільних рухів.
21. Співвідношення понять суспільний рух та організація.
22. Суспільні рухи та інститути громадянського суспільства.
23. Громадянська активність як нова модель політичної культури пострадянських суспільств.

7. ТЕСТИ

Тест підсумкового контролю успішності – інструмент оцінювання, який використовують для перевірки засвоєння навчального матеріалу. Проводиться у кінці вивчення студентами навчальної дисципліни та є складовою екзаменаційного білету.

1. Суспільний рух – це

1. допоміжний інструмент класової боротьби
2. тимчасове і неорганізоване зібрання людей, які перебувають у безпосередній фізичній близькості і мають спільний об'єкт зацікавлення
3. сукупність колективних дій, великої кількості людей, спрямованих на підтримку певних соціальних процесів і змін або на протидію їм

2. Три групи теоретичних моделей, що пояснюють суспільні рухи:

1. парадигма _____
2. парадигма _____
3. парадигма _____

3. Як називаються суспільні рухи, які виступають за часткове або повне повернення до старих порядків?

1. реформаторські рухи
2. утопічні рухи
3. регресивні рухи
4. революційні рухи

4. Відзначте невірний вислів:

1. соціальні рухи виникають в ситуації загрози для соціального статусу спільності
2. всі спільності людей організовуються у відповідні соціальні рухи
3. соціальні рухи виникають в умовах соціальних змін
4. умовою соціального руху є соціальні комунікації

5. Проблематикою екологічних рухів, як типу соціальної організації громадянського суспільства, займається група наукових співробітників інституту соціології РАН під керівництвом:

1. О. Стегнія
2. О. Яницького
3. Ю. Зубок
4. Б. Кагарлицького

6. Як називається теорія, що претендує на пояснення поведінки людських множин, які об'єднані лише присутністю в одному місці в один час і взаємодія, між якими має характер посилення емоцій?

1. теорія масових комунікацій
2. теорія «наслідування»
3. теорія «натовпу»

7. Яка роль суспільних рухів у розвитку сучасного суспільства?

1. рухи, що виступають проти змін, грають консервативну роль
2. рухи, що виступають за соціальні зміни, грають прогресивну роль
3. суспільні рухи виступають проти модернізації соціальної системи
4. всі суспільні рухи пов'язані з відстоюванням інтересів соціальних груп

8. Як називається стадія соціального руху, коли еліта руху домагається влади чи інших благ?

1. стадія загасання
2. стадія зародження
3. стадія розквіту
4. стадія відмирання

9. Вкажіть на помилкове твердження:

1. цілі соціальних рухів можуть носити характер групового егоїзму
2. соціальні зміни – результат знаходження точок збігу інтересів різних рухів
3. зростання соціальної напруженості в суспільстві не впливає на виникнення соціальних рухів
4. соціальні рухи – джерело соціального оновлення та розвитку

10. Соціальне середовище можна розділити на декілька категорій по відношенню до руху:

учасники руху
симпатизуючі

11. Теорії «колективної поведінки» представлені іменами таких вчених:

1. Г. Блумер
2. Ч. Тілі
3. А. Мелучі
4. М. Зальд
5. Р. Тернер

12. Згідно теорії мобілізації ресурсів, можна стверджувати, що:

1. суспільні рухи є своєрідною сполучною ланкою між владою та громадянським суспільством, між «низамми» і «верхами», у цьому полягає їх стабілізуюча, інтегруюча роль

2. суспільні рухи – це наявність достатніх ресурсів, за допомогою яких можна організувати масову підтримку будь-якому руху, який був зумовлений широким спектром економічних, технічних, міграційних, урбаністичних змін

3. суспільні рухи – це засвоєна і нормативно сформульована орієнтація індивідів стосовно своєї групи та організаційного середовища.

13. Фреймінг – це

1. форма політичної боротьби соціально слабких груп, які тимчасово об'єднуються на основі спільного заперечення існуючого порядку

2. початкова стадія політично та організаційно не оформленого соціального протесту

3. динамічне символічне конструювання загального бачення зовнішнього (по відношенню до суспільного руху) світу і ролі самого руху в цьому світі

14. Визначте основні компоненти суспільних рухів:

1. ідентичність
2. стихійність
3. опозиційність
4. -----

15. Предметом дослідження «нових суспільних рухів» виступає:

1. колективна ідентичність як процес соціального конструювання системи дії

2. засоби залучення звичайних людей до участі в державній політиці
3. організація суспільних рухів

16. Типи суспільних рухів:

1. За масштабами передбачуваних змін _____
2. За якістю змін _____
3. За відношенням до цілей змін _____
4. За стратегією змін _____

17. Визначте елементарні форми колективної поведінки за Г. Блумером:

1. діючий натовп
2. соціальна інфекція
3. мода
4. експресивний натовп
5. маса
6. громадськість

18. Визначте види фрейму:

1. діагностичний
2. _____
2. парадигма
3. мотиваційний

19. Репертуар колективних дій – це

1. сукупність колективних дій, що використовують суспільні рухи для досягнення своїх цілей
2. процес збільшення кількості ресурсів
3. особлива група людей, що складає організаційне ядро суспільного руху

20. Громадянське суспільство відрізняється від інших типів суспільства:

1. правовою захищеністю громадян
2. більш високим рівнем цивілізованості
3. самостійністю і незалежністю від держави
4. високим рівнем правосвідомості громадян

ОРИЄНТОВНІ НОРМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, ВМІНЬ ТА КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ

Дисципліна «Соціологія суспільних рухів» передбачає організацію системи поточного, модульного та підсумкового контролю. Навчальна дисципліна складається з № 1 – 2 модулів та оцінюється за кредитно-модульною системою.

Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою, що включає рейтингові бали за перелік робіт (*н-д, аудиторну роботу, самостійну роботу, модульний контроль та екзамен*).

Форми поточного контролю:

№ п/п	Виконана робота	Кількість балів
	наукове есе	25
	презентація	15
	модульний контроль	20
	Всього:	60

Модульний контроль

Модульний контроль знань студентів проводиться після завершення вивчення кожного модуля та передбачає виконання наступних завдань:

I модуль: модульна контрольна робота.

II модуль: модульна контрольна робота та презентація.

Співвідношення семестрової роботи та іспиту складає 60:40.

	Змістовний модуль 1 (ЗМ 1)	Змістовний модуль 2 (ЗМ 2)	Іспит	Разом (підсумкова оцінка)
Максимальна оцінка в балах	30	30	40	100

РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ

Оцінка	Критерій оцінювання навчальних досягнень
«відмінно»	відмінна відповідь, виконання роботи лише з незначною кількістю помилок
«добре»	в загальному правильна відповідь, робота з певною кількістю грубих помилок
«задовільно»	відповідь, робота задовольняє мінімальні критерії
«незадовільно»	Незадовільно

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

За 100-бальною шкалою	Оцінка за національною шкалою		
90–100	5	відмінно	зараховано
85–89	4	добре	
75–84			
65–74	3	задовільно	
60–64			
35–59	2	незадовільно	незараховано
1–34			

При цьому, кількість балів відповідає оцінці:

1–34 – «незадовільно» з обов'язковим повторним вивченням дисципліни;

35–59 – «незадовільно» з можливістю повторного складання;

60–64 – «задовільно» («достатньо»);

65–74 – «задовільно» ;

75–84 – «добре»;

85–89 – «добре» («дуже добре»);

90–100 – «відмінно».

Поточний контроль здійснюється протягом семестру під час проведення семінарських занять та виконаного есе до кожного семінару першого модулю і оцінюється сумою набраних балів (5 балів участь у занятті та виконане есе). У другому модулі студент готує одну презентацію на вибір (15 балів).

Модульний контроль проводиться з урахуванням даних поточного контролю за відповідний модуль і має на меті оцінку результатів знань студента після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни – змістового модуля (10 балів – модульна контрольна робота).

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Суспільні рухи як колективні суб'єкти соціальної динаміки

«Я завжди вважав дію, соціальні відносини, соціальні рухи, індивідуальну суб'єктність, колективну суб'єктність – важливіше для розуміння світу, в якому ми живемо, важливіше абстрактних систем, механізмів, структур. Не думаю, що цього всього не існує. Але я завжди вважав, відправною точкою в науковому пошуку повинні бути актори, суб'єкти, суб'єктність, орієнтація особистостей в соціальних і політичних відносинах, що не знаходиться повністю під впливом структур»

(М. Вевйорка, 2009).

«На мою думку, сьогодні активістська соціологія є мейнстрімом соціології соціальних змін. А вони не бувають без колективної дії. Якщо ми не зрозуміємо цілей і мотивів драйверів поточних змін, ми не зрозуміємо, куди буде рухатися наше суспільство»

(Яницький Н.О., 2012).

Існують різні способи, за допомогою яких виникають трансформації, здійснюються соціальні зміни. Деякі з них йдуть «зверху» під натиском владних еліт, інші – «знизу», викликані активністю широких мас, бажанням змінити суспільство на краще. Сукупність великої кількості людей, що діють «знизу», захищаючи певні ідеї, цінності є різновидом соціальних процесів, що називають суспільними рухами.

Суспільні рухи – сукупність колективних дій, великої кількості людей, спрямованих на підтримку певних соціальних процесів і змін або на протидію їм. Колективне утворення, що діє тривалий час, метою якого є сприяння чи супротив соціальним змінам в суспільстві чи соціальній групі. Колективна спроба реалізувати загальні інтереси колективними діями (Е. Гіденс). Діючий колективний суб'єкт (В. Костюшев).

Для розуміння руху важливим є розуміння колективної ідентичності, відчуття спільності, спільність цінностей, зафіксованих у ідеологічних конструктах, емоційна спільність, відчуття солідарності, сумісні дії (Р. Тернер, Л. Кілліан). Суспільні рухи – це колективні ідентичності, що прагнуть переглянути соціальні структури (М. Кастельс).

В основі суспільних рухів та інших соціальних сил лежить конфлікт. Він може мати економічний, політичний, соціальний характер. Базовими соціальними конфліктами є протиріччя між суспільством і природою, працею і капіталом, між багатіючою меншістю та бідніючою більшістю, між «поток» і «місцем», тобто між вільним переміщенням людей і капіталів, та спільнотами, економічно прив'язаними до певного місця роботи і проживання (З. Бауман).

Суспільні рухи виникають на основі економічних чи культурних змін, вони не є основним чинником суспільного розвитку, але можуть представляти силу, що змінює суспільство. Вони носять *конфліктний характер*, оскаржують ті чи інші параметри існуючих суспільних відносин, культурних моделей і тим самим виступають як чинники змін.

А. Турен вважає, що суспільний рух це – колективний діючий суб'єкт, який включений в *конфлікт* за суспільне управління культурними ресурсами. Проте, конфлікт може існувати тільки у відкритому суспільстві, наділеному демократичними інститутами та при відмові від авторитету абсолютної держави. Суспільні рухи, на думку А. Турена, замінюють класи, таким чином вони стають соціальними діячами сучасності. Ті рухи, що правильно визначають тотальність, головний конфлікт епохи стають історичними рухами. Історичні суспільні рухи розвиваються в системі історичності, в системі центрального для суспільства соціального конфлікту.

Суспільний рух – мережа неформальних взаємодій між індивідами, групами, організаціями, що приймають участь у політичному чи культурному конфліктах на основі колективної ідентичності (М. Діані).

Суспільний рух – особливий різновид колективних дій, спрямований на здійснення соціальних змін, що розвиваються в межах неформальних, позаінституційних систем .

Суспільний рух демонструє кілька спільних рис:

1. наявність певної громадської думки;
2. наявність мети, щодо зміни ситуації;
3. наявність розробленої програми;
4. усвідомлення засобів, які можуть бути використані для досягнення цілей;
5. реалізація в різних проявах масової поведінки, включаючи демонстрації, маніфестації, мітинги, з'їзди та ін. (П. Штомпка).

Основні компоненти суспільних рухів:

- ідентичність – автентичність соціального актора самому собі, його власне самовизначення;
- опозиційність – конкретизація конфлікту через супротивника;
- тотальність – конфлікт і пропоновані засоби його розв'язання мають носити глобальний характер;
- стихійність – дії мають відносно високий рівень стихійності і не приймають інституціоналізованих форм.

Типи суспільних рухів:

1. Рухи трансформації, які мають на меті кардинальні зміни у суспільстві (революційні та деякі радикальні релігійні рухи – протестні рухи за громадянські права, за національне визволення).

2. Рухи за реформи (реформістські рухи) – їхні домагання обмежуються зміною лише окремих аспектів існуючого соціального порядку (рух проти абортів, рух за права тварин).

3. Рухи за перевиховання, які намагаються захистити людей від антисоціального, з їхньої точки зору, способу життя (більшість релігійних рухів).

4. Рухи альтерації, які орієнтуються на окремі зміни в житті індивідуумів (рух за здоровий спосіб життя).

6. Прогресивні рухи, орієнтовані на майбутнє (впровадити новий спосіб життя, сформувати нове суспільство).

7. Консервативні рухи – виступають за повернення до старих порядків (екологічні, етнічні, антиглобалістські рухи) (Д. Еберл, П. Штомпка).

Чинники, що впливають на участь індивідів у суспільних рухах:

- *мобільність* – розрив індивіда в результаті соціальної мобільності з попереднім соціальним оточенням, неможливість інтегрувати в нове оточення сприяє об'єднанню таких людей;
- *маргінальність* – індивід, що знаходиться на межі двох культур і двох суспільств, культурний гібрид не залежний від групових норм, цінностей і може виступати проти них;
- *соціальна ізоляція* – «інтелектуали, працюючі окремо, більш схильні до масових рухів, ніж ті, що входять до університетських груп»;
- *зміна соціального статусу* загострює відчуття соціальної несправедливості, загроза економічній безпеці і соціальному статусу найважливіша причина участі у соціальних рухах;
- *втрата сімейних зв'язків* – бажання заповнити емоційний вакуум;
- *особистісна невлаштованість* – молодь, що не визначилася у виборі життєвого шляху.

Мотиви участі:

Емоційно-афективна мотивація (компенсувати емоційний дефіцит). Суспільні рухи – результат дефіциту соціальних зв'язків та спілкування (В. Корнхаузер).

Ціннісно-раціональна мотивація (прихильність до ідеології, програми руху). Суспільні рухи – відповідь на експансію державної влади, ЗМІ (Дж. Маккарті, Х. Крізі).

Традиційні цілі. Суспільні рухи – прагнення людей до реалізації ціннісних орієнтацій (Дж. Кілліан).

Раціонально-передбачувана «меркантильна» мотивація. Люди об'єднуються у суспільні рухи внаслідок певних матеріальних витрат, а участь у рухах є засобом пошуку джерел прибутків (Дж. Роуз, Д. Моррісон).

Соціально-психологічні функції суспільних рухів.

Пізнавальна функція – люди отримують нову соціальну картину світу.

Інструментальна функція – люди набувають нових поведінкових практик.

Ідеологічна – люди набувають нових переконань.

Концепція життєвого циклу рухів включає:

1. латентна фаза зводиться до поляризації громадян і влади та встановленої між невдоволеними громадянами взаємної згоди; у цій фазі відбувається розмежування на «ми» і «вони»;
2. артикуляція проблеми і конфлікту, протест громадян радикалізується;
3. формування руху і його локалізація у соціальному просторі;
4. розробка ідеології та програми дій;
5. розростання руху, збільшення числа прихильників;
6. формування організаційного ядра руху;
7. інституціоналізація руху завершує життєвий цикл, так як рух починає пристосовуватися до існуючих соціальних інститутів.

Основні терміни:

Діяльнісно-активістська концепція соціальних змін – центральною ідеєю є принцип, згідно з яким спрямованість соціальних змін переважно (або цілком) залежить від практичних дій різноманітних соціальних суб'єктів, включаючи і багатих «соціальним капіталом», і пересічних громадян.

Громадська думка – це сукупність поглядів індивідів щодо певної проблеми, яка стосується інтересів певної групи людей.

Мезорівень структури соціології – досліджує «проміжний» рівень суспільства – життя громадян, добровільні асоціації, суспільні рухи, громадянське суспільство (Н. Смелзер).

Соціально структурована мотивація – засвоєна і нормативно сформульована орієнтація індивідів стосовно своєї групи та організаційного середовища.

Суспільний рух – одночасно культурно спрямована та соціально конфліктна дія певного суспільного класу, що визначається позицією панування чи залежності у процесі присвоєння історичності тих культурних моделей інвестиції, знання, моралі, на які він сам орієнтований» (А. Турен).

Суспільний рух включає колективного суб'єкта з визначеною самоідентичністю, включеністю у соціальні мережі та колективну дію спрямовану на досягнення соціальних змін (М. Діані).

Тема 2. Основні парадигми дослідження суспільних рухів

«Хвилі колективного протесту, що захопили весь світ вимагають створення нової теорії суспільних рухів, а значить нової соціології, яка повинна досліджувати феномени глобального масштабу» (М. Буравой, 2012).

Західна соціологія суспільних рухів характеризується мультипарадигмальністю та базується на трьох класичних парадигмах: *колективної поведінки, мобілізації ресурсів, нових суспільних рухів*. Три парадигми західної соціології суспільних рухів належать до різних інтелектуальних соціологічних традицій, обирають різні конкретні суспільні рухи в якості переважного об'єкта дослідження, зосереджуються на різних аспектах суспільного руху як пріоритетних предметах вивчення, по-різному інтерпретують сам феномен суспільного руху, використовують різну, іноді важку для порівняння термінологію, відображають різні, часто протилежні політичні орієнтації.

У західній соціології у 60–70-ті рр. були здійснені дослідження феміністського, студентського, антиядерного, зеленого та інших рухів за громадянські права у США та Європі. У ході аналізу емпіричного матеріалу формувалися основні теоретичні підходи до пояснення суспільних рухів. Спочатку кожна теоретична схема затверджувалася на протигагу попередній, відкидаючи частину її висновків, точніше визначаючи межі її застосування, однак згодом, у міру накопичення даних, в соціології суспільних рухів виникає методологічний зсув у бік плюралізму теорій, коли пропонуються моделі, що охоплюють всі дослідницькі підходи (Здравомислова О. А., 1990).

Базові матриці соціології суспільних рухів: «психологічна», «організаційна», «політична», «соціокультурна».

«Психологічна» матриця акцентує увагу на соціально-психологічних проблемах (тривожність, стан невдоволення, фрустрація, відносна депривація, цінності) – домінувала в 1960–1970-х роках.

«*Організаційна*» матриця розглядала питання ієрархічності, лідерства, мобілізаційного потенціалу, ресурсів. Активно розвивалася в 70-ті роки новим поколінням соціологів, учасників протестів 60-х. Акцентувала увагу на організаційних аспектах формування та розвитку рухів. Предметом дослідження виступають соціальні мережі.

«*Політична*» матриця включає теорії політичних можливостей, політичного процесу, політичного циклу, визначала інтелектуальний дизайн досліджень соціальних рухів у 80-х – 90-х роках.

«*Соціокультурна*» матриця акцентує значення соціокультурних – детермінант та факторів динаміки суспільних рухів (В. Костюшев).

Інституціоналізація напрямку досліджень:

Теоретичні знання – формування понятійного апарату, концептуалізація об'єкту, розробка теоретичних моделей.

Емпіричні знання – проведення емпіричних досліджень, створення баз даних, обговорення проблем методики.

Інституційна сфера – створення дослідницьких структур, проведення конференцій, ідентифікація дослідників.

Чинники становлення соціології суспільних рухів у вітчизняній соціології:

Гносеологічні чинники: дослідження суспільних рухів ізоморфне хвилям політичної активності (дослідницька сфера ідеологізована та політизована); політизація сфери методологічних проблем; використання акціоністських методів – соціологічна інтервенція (Л. Гордон, Е. Клопов), «спостерігаюча участь» (А. Алексєєв); розвиток клубної соціології суспільних рухів у великих містах, кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття; домінування якісних методів дослідження.

Політичні чинники: політична мобілізація сприяє мобілізації інтересу до нової реальності; «неформали» – недиферційоване визначення суспільних рухів, що включає організацію, колективні дії, учасників.

Соціально – інституційні чинники: суспільні рухи виступають агентами громадянського суспільства; інтенсивний процес формування наукової спільноти (як частини демократичного руху); соціологи стають консультантами, експертами, ідеологами демократичного руху.

Основні характеристики суспільних рухів: колективний характер, претворююча активність, спільність інтересів, наявність організації, мобілізаційна активність.

Предметна сфера дослідження: протестна мобілізація в цілому (орієнтація на протест, мобілізація як цикл протесту, репертуар протесту, окремі форми протесту); вузли мобілізації – окремі рухи, їх цикл розвитку, участь, ідеологія, організаційні форми, репертуар колективних дій (О. Здравомислова).

Проблеми дослідження:

«Історія вивчення суспільних рухів наголошує на особливій вразливості соціології у цілому – як важко вивчаючи предмет, що має велике моральне і політичне значення, утримувати щодо нього нейтральну неупереджену позицію. Ця тенденція в науці також свідчить про трудність, яку змушені долати вчені – суспільствознавці, намагаючись упоратись з нераціональними аспектами соціального життя» (Нейл. Дж. Смелзер).

Соціологічна інтервенція – метод соціології дії, який пропонує А. Турен.

Метод «соціологічної інтервенції» передбачає активне втручання (інтервенцію) дослідників, що працюють з групою, на всіх етапах дослідження. Соціологи організують аналітичну роботу, яку виконує група активістів. Потім, інтерпретуючи самоаналіз групи, роздуми її учасників про проблеми, орієнтаціях, внутрішніх конфліктах руху, вони пропонують групі свою гіпотезу про природу руху і вивчають реакцію на своє втручання в самоаналіз групи. Суть методу соціологічної інтервенції в тому, щоб створювати знання разом з акторами, з людьми, формувати аналіз їх дій.

Мета – дослідження «способів виробництва суспільством своїх культурних моделей, соціальних відносин і практик», аналіз механізмів, завдяки яким формуються колективні дії, а на найвищому рівні, суспільні рухи.

Об'єкт дослідження – конкретні діючі особи активісти суспільних рухів для яких створюють штучні ситуації.

Кінцева мета метода – «розвиток свідомості діючої особи», формування загальної інтерпретації та програми дій. Якщо в традиційному анкетному опитуванні бере участь масовий респондент, рядовий суб'єкт соціальної дії; в опитуванні експертів – керівники, політичні діячі, то в соціологічній інтервенції задіяна проміжна ланка – активісти руху. Анкетне опитування продовжується 2–3 місяці, соціологічна інтервенція – 2–3 роки. Моделювання ситуації взаємодії даного руху з партнерами, опонентами, з соціальним середовищем дозволяє зрозуміти, чому учасники групи включились в рух і стали діяти, як виник рух і як ціннісні орієнтації людей втілювалися в дію.

Емпіричний аналіз різних проявів суспільних рухів включає дослідження соціально-політичних та соціокультурних моделей їх функціонування в сучасному суспільстві. На думку багатьох дослідників суспільних рухів, найбільш ефективними методами вивчення соціальних рухів є тривале (бажано включене) спостереження, метод «вивчення випадку» чи інший лонгитюд.

«Я був і залишаюся переконаним прихильником якісних методів. Так, кількість, що бере участь в акціях масового протесту важлива. «Людину вулиці», можливо, і задовольняють нескінченні опитування громадської думки: скільки реально вийшло на вулицю, скільки могло б вийти потенційно, скільки насправді залишилося удома і т.д. Але побудувати динаміку зв'язку «колективний актор + контекст», тим більше побачити ситуацію зсередини, зрозуміти механізм її розвитку, співвіднести динаміку контексту з соціетальними змінами можна тільки при тривалому і кропіткому знайомстві з об'єктом свого інтересу. Потім, знову, за допомогою його спостереження з боку, а також глибинних інтерв'ю і т.д. І, нарешті, – включення в його повсякденну діяльність. Я давно використовую метод побудови хронік рухів і конфліктів, тому що він дає динаміку досліджуваного явища, розкриває його мережеву структуру, розстановку сил та багато іншого (Яницький, 2002).

Основні терміни:

Ідеологія – це теорія, яка створює ціннісну і нормативну систему координат, в якій діє суспільний рух і яка фундаментальним чином обумовлює цілі, форму і засоби цієї діяльності; це певна структурація реальності – рамки і спосіб сприйняття різних її аспектів.

Метод соціологічної інтервенції – дослідження колективної поведінки та оволодіння культурними моделями. Активне втручання (інтервенцію) дослідників, що працюють з групою на всіх етапах дослідження та аналіз глибинних смислів їх дій.

Парадигма – це сукупність основних положень і принципів, що лежать в основі тієї чи іншої теорії, що володіють спеціальним категоріальним апаратом і зізнаються групою вчених.

Парадигма «колективної поведінки» – досліджує суспільні рухи як неінституційну, нераціональну, стихійну, складну форму колективної поведінки (суспільні рухи – тимчасова дисфункція системи); механізми виникнення протестних груп та мотивах участі у русі; особливості сучасного масового суспільства.

Парадигма мобілізації ресурсів – досліджує суспільні рухи як раціонально організований, невід’ємний елемент суспільного життя, постійний активний суб’єкт суспільних змін; тип колективної дії, що характеризується раціональним характером та орієнтуванням на досягнення конкретних чітких цілей.

Парадигма нових суспільних рухів зосереджується на виникненні, розвитку конфліктів та результаті рухів, що полягають у позитивних змінах в суспільстві та його цінностях, акцентує значення соціокультурних детермінант

Суспільний рух – витвір та одночасно одна з форм існування громадянського суспільства, його самоорганізації, що переслідує політичні, гуманітарні, екологічні та інші цілі (Яницький, 1991; Seligman, 1992; Hall, 1995, Tilly, 2004).

Тема 3. Парадигма колективної поведінки

*«Натовп, маса – це соціальна тварина,
що зірвалася з ланцюга» (Серж Московічі, 1998).*

Парадигма колективної поведінки (Г. Блумер, Р.Тернер, Дж. Кілліан, В. Корнгаузер, Е.Фром (60 ті – 70 ті р.р.) розглядає суспільні рухи як одну з форм колективної та масової поведінки зумовленої ірраціональною, структурною напругою, що виникає внаслідок конфлікту інтересів та дисфункцій соціальної системи. Теорія масового суспільства і колективної поведінки заснована на трьох концепціях: теорії колективної поведінки, теорії масового суспільства та теорії відносної депривації. Теорії соціально – психологічного походження, засновані на консервативних позиціях масової психології початку ХХ століття (Г. Тард, Г. Лебон).

Суспільні рухи – один із типів колективної поведінки; колективна діяльність з метою створення нового соціального порядку. Поширення узагальнених вірувань ірраціональної природи – передумова колективної поведінки. Центральне місце теорії – концепт напруги, що викликає незадоволення.

Теорії колективної поведінки описують механізми виникнення позаінституційних протестних груп девіантної поведінки. Суспільні рухи спонтанні утворення, потенційно небезпечні для соціальної та політичної стабільності. Учасники рухів представники маргінальних груп, для яких характерні норми,

відмінні від загальноприйнятих. Суспільні рухи носять стихійний характер, тотожні «натовпу», «публіці». В межах даного підходу суспільні рухи розглядаються як складний вид колективної поведінки, рух «нетерплячих» (Н. Смелзер).

Характеристики натовпу: постійне прагнення до зростання; всередині натовпу панує абсолютна рівність; натовп ніколи не може стати занадто щільним; натовпу потрібен напрямок; натовп існує доти, доки має недосягнену мету (Еліас Канетті).

Публіка як новий вид колективної поведінки і як новий тип соціальної спільноти: будь-який прояв колективної поведінки трактується як поєднання індивідуальних установок та свідомих дій у колективну свідомість, що призводить до утворення колективних суб'єктів.

Французький соціолог Г.Тард наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. розвиває напрям досліджень психології народів і натовпів. Предметом соціологічного аналізу Г. Тарда стали психічні механізми формування «громадськості», головним з яких є наслідування. Одним з центральних предметів досліджень Г. Тарда є соціальні зв'язки і способи їх утворення, трансформація соціальних зв'язків у суспільстві, що модернізується. Подібні зв'язки об'єднують людей у соціальну спільність, яку він називає публікою.

Г. Тард вважає, що публіка як соціальна група стає характерною рисою індустріального суспільства. У суспільстві публіки, яке приходить на зміну суспільству натовпу, змінюються механізми управління. Реалізація влади, управління відбувається через передбачення і модифікацію поведінки людей, моделювання індивідуальності та культури. У модернізованому суспільстві на перший план виходять культурні зв'язки, які існують між індивідами в межах публіки.

Публіка – це група індивідів, з'єднаних суто розумовим зв'язком та розділених фізично. В межах публіки зв'язки виникають між людьми, які не тільки не знайомі один з одним, але навіть не підозрюють про існування один одного. В індустріальному суспільстві з'являється велика кількість різновидностей публіки – релігійна, економічна, політична. В якості необхідних передумов появи публіки Г. Тард виділяє, по-перше, досягнення певного рівню духовного розвитку суспільства, духовну, суспільну еволюцію. По-друге, поява публіки пов'язано з розвитком технічних можливостей для створення духовних зв'язків.

Теорія виникаючих норм (Р. Тернер, Дж. Кілліан, 1972) – «колективну поведінку» визначає процес утворення правил, розвиток нормативного розуміння; важливим елементом виступає нормативна система, особливі внутрішні норми учасників руху, що відрізняються від норм зовнішнього до руху соціального середовища; надзвичайно поширеними є внутрішні соціально-психологічні чинники мобілізації (ідеологія як ефективний механізм пропаганди, індивідуальні риси учасників, їх соціально структурована мотивація як механізми солідарності).

Концепція відносної депривації (С.Стауффер, Р. Мертон) – інтерпретує стани масового соціального невдоволення; когнітивний дисбаланс (невідповідність між очікуваннями та можливостями їх задовільнити) створює особливий стан психологічної напруженості, вимагаючий розрядки; розрядка здійснюється через

участь у суспільних рухах та організаціях; абсолютна депривація, виражена в різкому погіршенні умов життя, сама по собі не викликає протесту та появи суспільних рухів; тільки відносна депривація, здатна викликати протест, рухи та революції.

Чинники, сприяючі формуванню та посиленню відносної депривації: абсолютна депривація; руйнування старих цінностей соціальної групи; інформація про успіхи іншої соціальної групи. Суб'єктивна оцінка свого соціального стану як негативного більш значима для виникнення рухів, ніж погіршення об'єктивних умов.

Пояснювальні можливості концепції відносної депривації

Недостатність пояснювальних можливостей зводиться до таких характеристик:

Наскільки адекватна теорія відносної депривації для пояснення протестної активності?(залишається недоведеним зв'язок між погіршенням життя і посиленням протесту, при цьому в психології доведено відсутність жорсткої залежності між психологічними установками індивіда і його діями).

Модель відносної депривації претендує на пояснення динаміки будь-яких форм суспільних рухів, без урахування специфіки рухів різного типу.

Важко визначити ієрархію потреб, з приводу яких люди впадають у фрустрацію і нереалізація яких може призвести до соціального вибуху.

Не піддається вимірюванню порогове значення відносної депривації, необхідне для виникнення протесту.

Колективна поведінка як політичний протест

Відповідно до цього підходу (Школьник, 1969) поведінка натовпу – форма політичної боротьби. Так, расові заворушення та студентські демонстрації 60-х років були викликані почуттям несправедливості і невдоволення політичними та економічними інститутами американського суспільства. З цієї точки зору дії натовпу представляються крайнім заходом в умовах, коли недоступні санкціоновані суспільством засоби вираження політичних позицій. Учасники агресивної юрби – політично свідомі люди, незадоволені системою і не мають доступу до інших засобів політичної боротьби.

Основні терміни:

Громадськість – група людей, що усвідомлюють себе цілісністю й цілеспрямовано шукають сприятливі умови для своєї життєдіяльності; суспільну думку формує узгоджена колективна дія.

Девіантна поведінка – поведінка, що не узгоджується з суспільними нормами, не відповідає очікуванням групи або суспільства у цілому.

Колективна поведінка – психологічне розвантаження, фрустрація, реакція на швидкий процес соціальних змін.

Колективна дія – узгоджена дія групи індивідів для досягнення загальної соціально значущої мети, об'єднаних загальним невдоволенням.

Маса – конгломерат індивідів, що мають будь-яку демографічну, релігійну, політичну, регіональну, національну, освітню належність; спонтанне колективне угруповання, що не має впорядкованої структури.

Масова поведінка – спонтанні і нетривалі суспільні дії, відносно великої кількості людей, які перебувають у невизначеній ситуації.

Натовп – англ. crowd – безструктурне скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але пов'язаних між собою схожістю емоційного стану і спільним елементом уваги.

Політичний протест – протест, звернений до представників влади, мета якого – зміни політичної ситуації, найчастіше, аж до повної зміни політичного курсу та режиму.

Соціальний протест – протест, спрямований проти соціальної нерівності, проблем, що існують у суспільстві, як правило економічного характеру; одна із форм мобілізації.

Суспільні рухи – тимчасова дисфункція системи.

Тема 4. Теорія мобілізації ресурсів

«Головний, з моєї точки зору, результат всякої мобілізації мас – народження нових ідей, проектів і форм зміни суспільства, в тому числі самоорганізації громадянського суспільства. Ось чому, підкреслюю ще раз, всяка мобілізація повинна закінчуватися хоча б невеликим, але успіхом. Він підвищує енергетику мас, зміцнює їх віру у власні сили і є запорукою того, що наступного разу, мобілізувавшись, люди зроблять ще один крок вперед до захисту своїх конституційних прав і свобод.

3. Бауман та багато інших західних соціологів назвали сучасне суспільство «індивідуалізованим». Однак, створивши Інтернет-мережі і навчившись користуватися ними як інструментом мобілізації соціальних сил в своїх інтересах, люди повернули собі почуття колективності. Повернули в незмірно більших, ніж раніше, масштабах, на більш високому інтелектуальному рівні» (Яницький, 2012).

Парадигма мобілізації ресурсів (М. Ослон, Ч.Тілі, Дж. Мак Карті, М. Залд 1970-ті рр.) – новий підхід до вивчення суспільних рухів. Теорія досліджує суспільні рухи як раціонально організований, невід'ємний елемент суспільного життя, постійний активний суб'єкт суспільних змін. Теорія колективної поведінки, що пояснювала суспільні рухи як спонтанні, ірраціональні бунти та масові невдоволення, була замінена раціональним поглядом на рухи.

Суспільні рухи визначаються як невід'ємний елемент політичної системи суспільства, що виконує самостійні функції та піддається раціональним моделям пояснення. Раціональний характер суспільних рухів розкривається через наступність інституційних та позаінституційних форм колективних дій (позаінституційні форми (мітинги, демонстрації, бунти) розглядаються як продовження інституційної політики неінституційним способом).

Складовими суспільного руху виступають фактори ефективності, результативності рухів, організаційна структура, тактика, взаємодії з соціальними інституціями, мобілізаційні можливості організації. Для мобілізації колективних дій необхідні ускладнені організаційні форми та способи комунікації. Теорія колективної дії (мобілізації ресурсів) дозволяє виділити види і способи мобілізації різноманітних ресурсів для досягнення поставлених цілей та оцінити соціально –

політичний контекст формування руху. Найважливішою складовою суспільного руху, з точки зору теорії мобілізації ресурсів є організація. Предметом мобілізаційної теорії виступають внутрішні фактори формування та динаміки суспільних рухів і організацій.

Недоліком теорії є довільна інтерпретація рухів, що не дозволяє відмежувати їх від груп впливу, груп інтересів, політичних організацій і клубів. Теорія є політично ангажованою в ідеологію та практики індустріального та демократично організованого суспільства. Теорія не пояснює виникнення суспільних рухів, пропонує спрощені моделі механізмів успіху та результативності, адекватних для розвинутих суспільств та недостатньо адекватних для бідних та кризових суспільств. Нові суспільні рухи що орієнтуються на постіндустріальні цінності, релігійні рухи, що орієнтуються на зміну внутрішнього світу особистості використовують стратегію і тактику, які частково можуть бути описані мобілізаційною теорією.

Конфлікт – взаємовідносини між опозиційними акторами.

Коллективна дія являє собою ряд взаємодій між представниками влади та індивідами, що виступають від імені соціальної групи, без інституційного представництва, з вимогами зміни владних структур та підкріплення своїх вимог публічними демонстраціями масової підтримки (Ч. Тілі)

Ресурси – можливості, які суспільство надає суспільному руху і які рух свідомо використовує.

Зовнішні ресурси – організаційні умови, що присутні в суспільстві і впливають на формування організації суспільного руху: організаційна інфраструктура (інститут церкви, політичні партії, профспілки, бюрократичний апарат); розвинутість формальних та неформальних комунікативних мереж; репертуар колективних дій (екологічна концентрація однорідних груп з однаковими вимогами).

Внутрішні ресурси: організаційні, лідерські та ресурси солідарності.

Лідерські ресурси це – професійні лідери, які розробляють стратегії мобілізації ресурсів; кадри – люди, які беруть участь у прийнятті рішень; професійні кадри отримують компенсацію за свою участь та присвячення свого часу організації; професійні службовці приділяють увагу організації, але вони не мають відношення до процесу прийняття рішень; рядові працівники висловлюють солідарність. До ресурсів відносять гроші, прихильників, інші організації, які здатні приєднатися до руху. Вирішальну роль відіграють матеріальні і моральні стимули участі людей у суспільних рухах. Індивіди та суспільні рухи подібні економічним суб'єктам на ринку. При наявності достатніх ресурсів можна організувати масову підтримку будь-якому руху, який зумовлений широким спектром економічних, технічних, міграційних, урбаністичних змін.

Мобілізація – процес збільшення кількості ресурсів, підвищення рівню колективного контролю над ресурсами.

Основні компоненти мобілізації:

- акумуляція ресурсів;
- зменшення змагання за ресурси;
- створення програми колективної дії;
- створення атмосфери задоволення від участі у русі.

Соціальне середовище можна розділити на декілька категорій по відношенню до руху:

- *активісти* – база формування потенційних лідерів;
- *учасники руху* – раціональні актори, що діють на основі оцінки існуючої ситуації та аналізу власних ресурсів, використовуючи стратегічну та інструментальну логіку, забезпечують ресурс руху;
- *симпатизуючі* – люди, що поділять цілі руху та його ідеологію.

Дослідження організації суспільних рухів передбачає здійснення стратегічної діяльності щодо рекрутування учасників. Тактика організації – перетворити байдужих до руху в його прихильників. Прихильників – в учасників, учасників – в активістів.

«Швидка мобілізація неможлива, якщо організація утворюється з роз'єднаних та самотніх людей. Вона можлива лише в результаті залучення об'єднаних людей, які вже добре організовані і готові діяти спільно» (Е. Обершалл).

Західні соціологи, як правило, визначають соціальний рух як специфічний спосіб координації колективної соціальної дії, заснований на стійких зв'язках між автономними організаціями та групами. В той же час, їх елементи можуть бути пов'язані між собою інтенсивними зв'язками солідарності, які йдуть «поверх» кордонів конкретних організацій. Тим самим, знаходячи взаєморозуміння і підтримуючи свою ідентичність (Diani and McAdam, 2003).

У теорії мобілізації фокусом аналізу є мобілізація ресурсів руху (Zald, McCarthy, 1987). Сьогодні це вже не так. Мобілізація – «це засіб політики, здійснюваної іншими способами» (Tilly, 1978, 2004), насамперед – політики модернізації (Яницький, 2007). Мобілізація є колективна дія, ініційована, як правило, соціально-політичним конфліктом. Конфігурація залучених до нього сил, масштаб і характер їх мобілізації диктуються причинами і рівнем напруженості конфлікту. Сьогодні це найчастіше конфлікт між громадянським суспільством (соціальними рухами) і державою.

Фреймінг – у 80-их роках ХХ століття для аналізу культурних елементів суспільних рухів було застосовано поняття «фреймінг» як альтернативу парадигмі мобілізації ресурсів. Фреймінг – конструкт, процес динамічного символічного конструювання зовнішнього (орієнтацій суспільного руху) і внутрішнього (орієнтацій індивіда) культурного контексту. Фреймінг, як процес, складається з трьох елементів: діагностичного (інтерпретація ситуації, символічне конструювання конфлікту), прогностичного (механізми вирішення конфлікту), мотиваційного (інтерпретація стимулів, що мотивують до колективної дії). Теорія «соціального конструктивізму» визначає фрейми як «стратегічні зусилля груп людей по конструюванню схем розуміння світу і самих себе, що легітимізують і мотивують колективні дії». Трансформація фреймів створює нові цінності, вірування, смисли, що сприяють участі у русі. В процесі трансформації виникають нові ідентичності. Конструювання нових колективних ідентичностей зумовлює соціальні зміни.

Згідно Д. Сноу і Р. Бенфорд, фрейми – інтерпретативні схеми, які спрощують (конденсують) «зовнішній» образ світу за допомогою виборчої акцентировки та кодування об'єктів, досвіду, і послідовності дій в середовищі їх минулого і сьогодення проживання. Акцентування означає виділення деякого конфлікту не

тільки як особливо значущого, але саме як несправедливого, в кінцевому рахунку, такого, який неможливо терпіти (Snow and Benford, 1992).

Фреймінг – це процес осмислення і організації людського досвіду. Фрейми – результати його кристалізації. Але одночасно фрейми це інструменти, за допомогою яких індивід чи колективний актор будує стратегію і тактику соціальної дії і вибирає адекватний моменту спосіб впливу на ситуацію або конфлікт. «Ринок» фреймів – їх конкуренція у публічному просторі з метою завоювання потенційних прихильників руху. Щоб завоювати цей «ринковий простір» публічного дискурсу, соціальні актори повинні чітко визначити свій громадський імідж.

Основні терміни:

Колективна дія – раціональна сумісна діяльність, мета якої – покращення життєвої ситуації учасників.

Мобілізація – стрижнева категорія теорії соціальних рухів, що пояснює перехід руху з одного стану в інший, коли змінюються: склад учасників руху, його структура та функції.

Організація – формалізована структура, яка ідентифікує свої цілі з визначеним суспільним рухом, основним завданням організації виступає мобілізація ресурсів для досягнення поставленої мети.

Організація суспільного руху (SMO – social movement organization) – особлива група людей, що складає організаційне ядро суспільного руху та забезпечує раціональність дій руху.

Репертуар колективних дій – сукупність колективних дій, що використовують суспільні рухи для досягнення своїх цілей.

Ресурси – можливості суспільства, які рух може перетворити у свої ресурси (люди, фінанси, територія, час, інформація, соціальні мережі, комунікації, технічна підтримка, культурний капітал, рівень освіти учасників).

Суспільний рух – раціональний, інституціоналізований політичний виклик невдоволених груп, конфліктний специфічний тип колективної дії, що базується на солідарності та порушує традиційні межі системи; сукупність думок і уявлень, в яких відображене прагнення людей до змін соціальних інститутів та соціальної структури суспільства. Рух – установка на зміну, що може реалізуватися і не реалізуватися. Інструментом реалізації виступає раціональна колективна дія.

Фреймінг – динамічне символічне конструювання загального бачення зовнішнього (по відношенню до суспільного руху) світу і ролі самого руху в цьому світі, спрямоване на ефективне позиціонування цілей і діяльності руху, з метою відповідного сприйняття.

Тема 5 . Парадигма ідентичності

«Ризики модернізації приводять до появи громадянських ініціатив та суспільних рухів, які є викликом на нові небезпечні ситуації» (У. Бек, 2000).

Парадигма нових суспільних рухів (ідентичності)

На формування парадигми ідентичності (А. Турен, А. Мелучі, П. Гунделах, Ю. Габермас, Р. Інгельхарт) значний вплив мав перехід економічно розвинутих

західних демократій від індустріального до постіндустріального, постмодерного стану суспільства. Передумовою формування парадигми ідентичності став розвиток суспільних рухів у країнах Західної Європи; європейська інтелектуальна і соціологічна традиція; криза марксизму і критика парадигми колективної дії.

У розвинених капіталістичних країнах ці рухи склалися навколо проблем, пов'язаних з фемінізмом (feminism), екологією (ecologie), боротьбою за мир, за ядерну безпеку. В Африці, Азії та Латинській Америці ці рухи охоплюють ширші проблеми. У Латинській Америці в період опору військовим режимам і подальшої демократизації до таких рухів входили: католицькі низові громади, асоціації сусідів і скватерів (селян, захоплюючих необроблені землі латифундистів), борці за права жінок та права людини, селянські кооперативи, активісти боротьби за охорону природи. Нові рухи відображають безліч соціальних проблем (обумовлених расовими, статевими та культурними протиріччями, так само як і класовими відмінностями). Вони прагнуть до розширення «політичного» народовладдя і до посилення ролі громадянського суспільства за рахунок скорочення контролю з боку держави (state).

Якщо теорії відносної депривації та мобілізації ресурсів були розроблені в традиціях американської соціології, то теорії «нових» суспільних рухів стали продуктом європейської соціології, орієнтованої на макроаналіз суспільства, на глобальні соціально-структурні характеристики соціальних змін. Основним предметом уваги європейських вчених стали суспільні рухи нового типу, орієнтовані на макроаналіз суспільства та глобальні соціально-структурні характеристики соціальних змін.

Ключові тенденції, щодо прояву суспільних рухів в сучасних суспільствах представлені П. Гунделахом та А. Мелуччі. П. Гунделах виокремлює стихійні рухи, виникаючі сьогодні у всіх суспільствах (люди більше не прив'язані до визначених соціальних класів, вони сконцетровані на проблемах своїх та своїх близьких і намагаються захиститися від ризиків, формуючі нові види добровільних організацій низового рівню). А. Мелуччі підкреслює наявність в сучасних суспільствах колективних ідентичностей та рухів, сформованих на локальному рівні на базі індивідуального досвіду (будь-який рух має важливий латентний вимір – повсякденні практики та життєвий досвід учасників). Предметом дослідження нових суспільних рухів виступає колективна ідентичність як процес соціального конструювання системи дії.

Основні характеристики нових рухів

Особливість «нових суспільних рухів» полягає у тому, що вони зосереджені на нових темах, нових аспектах соціальних конфліктів (регіональних, расово-етнічних, мовних, антивоєнних, антиядерних), прагнуть до набуття пост-матеріальних цінностей (освіти, свободи слова, реалізації своїх творчих потенцій, дотримання прав людини, індивідуального стилю життя, автономії, ідентичності).

Базовими ідеями нових суспільних рухів виступають якість життя, протест проти «символічних кодів», реалізація права кожного на культурну та соціальну самобутність. Для нових суспільних рухів характерний новий тип колективної дії, де індивідуальна ідентичність домінує над колективною. Це створює нові «індивідуалізовані» форми громадянської активності, а громадянська участь визначається тенденцією до більшого втручання громадян в процес прийняття

рішень на локальному, національному, глобальному рівнях. Нові рухи поєднують орієнтація на пошук нової ідентичності, нових цінностей, відмінних від цінностей індустріального суспільства.

Нові суспільні рухи виникли в епоху розвитку мережевих принципів організації. Тому їх інколи порівнюють з моделлю мережевої соціальної організації та виокремлюють: не ієрархічність, децентралізацію, гнучкість, рухливість, швидкість, легкість створення та розпаду структур, відкритість мережі для «входу» і «виходу», рівноправність учасників незалежно від їхньої ролі, ресурсів, вторинність форм і структур по відношенню до змісту діяльності.

Відмінність «нових» рухів від «старих» включає наступні характеристики:

- нові цілі (орієнтація не стільки на трансформацію соціальних структур, скільки на зміну соціальних і культурних цінностей);
- нові соціальні спільноти, планетарний характер учасників нових рухів;
- нові засоби дії (розраховують на масову мобілізацію з метою зміни цінностей і установок);
- новий тип організації («нові» соціальні рухи відкидають формальні, бюрократичні способи організації; організаційні відмінності проявляються в структурній децентралізації, самоврядуванні, домінуванні горизонтальних мереж над вертикальними).

Коллективні дії нових рухів принципово позаінституційні, а репертуар колективних дій зводиться до форм прямої демократії, таким як мітинги, марші протесту, демонстрації. До них відносяться:

1. легальні форми представництва інтересів (мітинги, демонстрації);
2. форми громадянської непокорності (сидячі демонстрації, страйки, бойкоти);
3. дії з елементами провокації і насилля (саботаж, захоплення території).

Інституційні форми (участь у виборах, в роботі державних організацій) вважаються неефективними.

Соціальну базу руху складають освічені верстви населення. Нова страта, що виконує функцію кардинальних змін всієї соціальної структури за принципами нових суспільних рухів. Основними елементами цієї великої соціальної групи є представники нового середнього класу, зайняті у соціальному обслуговуванні, непрацюючі (студенти, домогосподарки, пенсіонери, безробітні), представники старого середнього класу (малі підприємці).

Теоретичне та методологічне значення теорії включає інтерпретацію відмінностей матеріалістичних та постматеріалістичних цінностей, що суттєво впливають на розвиток суспільних рухів, тенденції глобалізації та руху антиглобалістів («нові суспільні рухи це той потенціал, що стане реальною загрозою глобальній капіталістичній системі в майбутньому, зокрема, в протистоянні експансії ТНК» Л.Склеєр). Актуальною є теорія також для деяких галузей суспільних рухів, орієнтованих на особистісну самореалізацію та новий тип відношень людини з природою та соціальним середовищем («фізики модернізації приводять до появи громадянських ініціатив та суспільних рухів, які є викликом на нові небезпечні ситуації» У. Бек). Основний акцент дослідників спрямований на зміни структури та функцій суспільних рухів в сучасному суспільстві. Вони розглядають нові суспільні рухи як *глобальні, планетарні, транснаціональні*, як недержавну силу здатну трансформувати міжнародні

практики і стандарти та створити нові транснаціональні простори для прийняття рішень. Нові суспільні рухи, це нові форми громадянської активності та неінституціоналізований тип колективних дій нових колективних акторів.

Альтернативні (нові суспільні) рухи – сукупність демократичних рухів, з новою ідеологічною спрямованістю і новими методами діяльності, що виникли в розвинених капіталістичних країнах на початку 70-х рр. Теоретичним ядром ідеології рухів служить екологічна філософія. Суть її полягає в тезі, що ресурси планети обмежені, продуктивні сили не можуть розвиватися колишніми темпами, тому необхідні відмова від експансіонізму та створення альтернативної техніки і технології, формування альтернативної культури, заснованої на новому способі життя, що характеризується такими якостями, як альтруїзм, співчуття, милосердя, солідарність. Учасники альтернативних рухів відмовляються від колишніх буржуазних цінностей (успіх, прибуток, кар'єра) і моделей поведінки (егоїзм, індивідуалізм), створюють комуни та громади, трудові кооперативи, виступають за гармонізацію відносин між природою та суспільством, прагнуть до повного самовираження особистості, посилення впливу індивіда на різні сфери суспільства. Виступають проти нестримного індустріалізму та урбанізму.

Основні терміни:

Громадянське суспільство – сукупність відносин у сфері економіки, культури та ін. сферах, що розвиваються в рамках демократичного суспільства незалежно, автономно від держави. Громадянське суспільство передбачає існування широкого кола демократичних прав і свобод членів громадянського суспільства.

Ідеологія – це теорія, яка створює ціннісну і нормативну систему координат, в якій діє суспільний рух і яка фундаментальним чином обумовлює цілі, форму і засоби цієї діяльності; це певна структурація реальності – рамки і спосіб сприйняття різних її аспектів.

Колективна ідентичність – усвідомлення певної спільної приналежності до руху і його цілей.

Нові суспільні рухи (new social movements) – соціальні рухами «нового» типу, яким властиві наступні характеристики: нові цілі (скерованість не стільки на трансформацію соціальних структур, скільки на зміну соціальних і культурних цінностей); нові соціальні спільноти (соціальні класи не виступають основою руху); нові засоби дії (розраховують на масову мобілізацію з метою зміни цінностей і установок); новий тип організації («нові» соціальні рухи відкидають формальні, бюрократичні способи організації, надаючи перевагу гнучкості з метою активного залучення нових членів до своїх лав).

Соціальний активізм – форми ініціативної активності, спрямованої на соціальні перетворення різних рівнів.

Суспільні рухи – горизонтальні утворення мережевого характеру з одним або декількома «ядрами», організаціями СР.

Суспільство ризику (risk society) – концепція стану сучасного суспільства, згідно з якою воно постійно характеризується «штучно створеною невпевненістю» (з причини ядерної війни, загрози екологічної катастрофи), викликаній зростанням знання людства і його впливу на навколишній світ (Бек, 1992).

Тема 6. Екологічні рухи в умовах сучасного суспільства

«Екологічний рух – «мотор» екомодернізації, і одночасно сила, що сприяє зниженню конфліктності взаємин людини і природи, тобто один з факторів, що надає стійкості глобальній екосистемі» (Яницький О., 2012).

Виклики та ризики глобального суспільства зумовлюють особливий інтерес соціологів (Л. Бевзенко, А. Стегній, М. Тисячнюк, О. Усачова, О. Яницький) до альтернативних екологічних практик та особливостей сучасного екологічного руху. Екологічна соціологія формується одночасно з першими масовими протестами на захист природного довкілля в 60-х – 70-х роках ХХ століття.

Історія розвитку екологічного руху у світі

Сучасний «зелений» рух як явище соціального життя міжнародної спільноти пройшов на своєму шляху три стадії розвитку. На першій (природоохоронній) його прихильники ставили за мету створення національних парків, заповідних територій незайманої людиною природи, здійснення заходів щодо максимального збереження спадщини, яка виникла у процесі природного розвитку землі. На другій (захисту середовища) розроблялись активні заходи, які допомагали природі зберегти її натуральні багатства ландшафту. На третій, власне екологічній, «зелений» рух постав як ініціатор формування активної екологічної політики, спрямованої на економічні, соціальні та культурні зміни, необхідні для виживання людства і збереження природи.

Кінець ХХ початок ХХІ ст. демонструє два історичні зрушення, щодо екологічної парадигми:

1. Глобалізація соціально-економічних практик, що зумовлює ризики великих та малих екосистем (Всесвітній соціологічний конгрес 2010 року, що відбувся у Швеції (м. Гетерборг), проголосив актуальність проблеми екологічних мегаризиків та катастроф, здатних непередбачувано змінити інституційне та життєве середовище; конфліктів за світові природні ресурси та їх інформаційне забезпечення як стратегічно важливий інструмент світового панування; посилення контрекологічних рухів, що конструюються правлячими елітами).

2. Перехід від вертикальної моделі пізнання до суспільно – наукової. Модель включає мережу конкуруючих акторів (владні структури, бізнес спільноти, громадські ініціативи, неурядові організації, суспільні рухи, ЗМІ), що має «скриті моделі соціальної дії». Завдання соціологів полягає у дослідженні та реконструюванні системи взаємодій цих акторів. В умовах високої швидкості розповсюдження ризиків, соціальний досвід локальних спільнот має значні переваги так як дає швидкі відповіді на виклики глобальних структур. Екологічна культура місцевої спільноти домінує над науково-технічними інноваціями .

У США та країнах Західної Європи ідеї культурної раціональності підтримує рух за екологічну справедливість, що пропагує відносно рівноцінний розподіл екологічних ризиків у всіх верствах суспільства. Теоретики суспільного руху доводять, що існуючі в цих країнах політичні інститути та їх базові цінності є

джерелом екологічних та культурних проблем. Тому у виробництві соціального знання ведучу роль повинні відігравати громадські експерти та суспільні рухи. Функції колективних акторів наступні:

1. Вплив інституту науки, взаємодія із вченими ініціативних груп (суспільна експертиза).
2. Громадська дія – захист від фрагментації соціологічного знання.
3. Мобілізуюча функція суспільних рухів. Практика публічної дії.
4. Соціетальні функції руху, боротьба за рівноцінний розподіл ризиків у суспільстві.
5. Формування нових альтернативних стратегій споживчої моделі розвитку.

Екосоціологи Заходу, США виділяють три типи активізму: політичну орієнтацію громадської екологічної організації: нейтральну, реформістську, протестну (Р. Дамлеп); спеціальну екологічну дипломатію як основну форму активізму; радикальну екологію – активізм, спрямований на перебудову суспільства, покращення якості життя (самоорганізація місцевих спільнот). Англійські автори більше уваги надають низовій (grassroots) політично активній про екологічній діяльності у вигляді зелених партій та політичних рухів. Західні соціологи акцентують увагу на формі та характері діяльності громадських екологічних організацій. Організаційний підхід включає взаємопов'язані чинники – існуюче невдоволення, доступ до політичної арени, сприйняття екологічних проблем, ресурси та підтримка активізму.

Громадянське суспільство – політична арена, де групи, що самоорганізуються, рухи, індивіди, відносно автономні від держави, намагаються виявляти цінності, створювати асоціації та солідарності, просувати свої інтереси.

Проблематикою екологічних рухів, як типу соціальної організації громадянського суспільства, займається група наукових співробітників інституту соціології РАН під керівництвом О. Яницького. Соціологи розробили інший підхід до інтерпретації екоактивізму. Відмінність ціннісних установок активності спричинює об'єднання у різні екологічні рухи (консерваціоністи, еко-анархісти, альтернативісти, традиціоналісти, екополітики, екотехнократи). До структури екологічного руху включені екологічні організації, що спираються на людські ресурси (соціальний капітал), професійні організації – відносно інституціоналізовані та працюють за міжнародною екологічною проблематикою, залучені до міжнародних проектів. Лідером екологічного руху виступає інтелігенція чим ближче до нашого часу, тим більше провінційна; у рух включається академічна спільнота регіонів; зростає розрив в цілях та тактиці між транснаціоналами та місцевими активістами всередині екологічного руху; завдання соціології – розвиток екосоціології, мета – дослідити подвійну локально-глобальну та професійно – громадянську сутність екологічного руху, принципову відмінність поглядів еліти «зверху» та людей вулиці – «знизу».

Щодо українського екологічного руху, то він представлений громадськими об'єднаннями у формі клубів, товариств, професійними, науковими асоціаціями та групами, громадськими фондами, неприбутковими асоціаціями (природозахисні організації «Зелений світ», «Зелене майбутнє», рух «Зелений фронт»; об'єднання професійних екологів; туристичні групи, які мають екологічні проекти). Головними сферами діяльності екологічного руху в Україні є збір і поширення екологічної

інформації, екологічні акції протесту, проведення громадської екологічної експертизи, розробка і здійснення освітніх програм.

Учасники екологічних рухів:

- студенти та викладачі вузів, зокрема, представники біологічних та природознавчих факультетів;
- наукові інститути в системі Академії наук;
- легітимні суспільні професійні організації, творчі спілки;
- профільні науково-популярні періодичні видання.

Цінності учасників екологічних рухів:

- самоорганізація як спосіб життя та повсякденного буття;
- потреби в самореалізації, пов'язаної з бажанням бути корисним; цінності самозбереження, виживання людини як біологічної та соціальної істоти.

За результатами моніторингу, що проводить Центр дослідження суспільства, екологічні протести в Україні включають у себе дві групи протестних дій: пов'язані з проблемами довкілля та із захистом прав тварин. Тематика протестів: загроза природної території (вирубка лісу), загальні проблеми довкілля (зміна клімату, раціональне використання природних ресурсів), проблема бездомних тварин, використання тварин у їжу, для виробництва одягу умови утримання тварин в зоопарках та дельфінаріях. Український екологічний протест носить ненасильницьким та конвенційний характер.

Нові соціологічні підходи розвиток екологічних рухів пов'язують із способами життя суспільства масового споживання. Під впливом нової соціокультурної реальності формуються нові екологічні практики. Об'єктивістський підхід акцентує увагу на незворотності процесу надмірного задоволення потреб, що веде до вичерпання ресурсів. В такому контексті, екологізм це – усвідомлена екологічна діяльність, прикладами якої є інвайронментальна мобілізація, участь у рухах на захист навколишнього середовища або в екологічних організаціях. Феноменологічний підхід пояснює екологізм як новий культурогенний міф, що сприяє створенню нових спільнот, які самоорганізуються, оформлюються в соціальні рухи та пропонують альтернативні моделі соціокультурних практик в сучасному суспільстві.

Екопрактики, що пов'язані з екоспоживчими стилями сприяють розвитку екологічних рухів за споживання екологічно чистої продукції (Рух фриганів – заперечує споживацтво, мінімізує споживчі ресурси. Рух веганів – радикальне вегетаріанство, виключаючи використання продуктів, пов'язаних з насиллям та вбивством тварин). Екологізм як стиль життя пропонує альтернативну модель руху екологічних поселень (Світова мережа екопоселень (Global Ecovillage Network) завданням якої є «підтримка розвитку екопоселень у світі; розбудова міжнародної, національних та регіональних мереж екопоселень; створення організаційної структури для підтримки руху екопоселень у світі; просування ідеї сталого розвитку спільнот» (GEN). Рух Родових поселень в Україні – основні завдання поселенців: відновлення зв'язку між людиною і природою, розкриття людиною свого потенціалу, нове відношення до землі, природи, сім'ї).

В умовах глобалізації основний акцент дослідників спрямований на зміни структури та функцій екологічних трансграничних рухів. Характеристиками таких рухів виступають нематеріальні цінності, мобілізація широких мас, міжнародна

солідарність, мережева структура, залучення до процесів публічних та приватних рішень.

Перспективи подальших розвідок у зазначеному напрямі можуть включати: визначення фреймінгу, соціальної мережі, соціального капіталу, форм мобілізації екологічного руху. Також актуальними є дослідження громадянської сутності екологічного руху, вивчення молодіжних екологічних ініціатив як ресурсу екологічного руху.

Основні терміни:

Мережі екологічного руху – потужний соціальний інструмент формування та структурування колективної соціальної дії. Про- екологічні мережі виконують ряд найважливіших соціальних функцій: інформування, програмування, переконання, ідентифікації та самоідентифікації, формування людських спільнот, мобілізації матеріальних і людських ресурсів, накопичення індивідуального і колективного соціального капіталу. Мережі створюються, структуруються і ліквідуються соціальними акторами в залежності від соціально-економічного, екологічного і культурного контексту. Специфіка природоохоронних мереж полягає в тому, що їх структура, функції та часові параметри диктуються не тільки втручанням людини в природу, але й самою природою (її ритмами і циклами, кліматичними аномаліями і природними катастрофами).

Екологічна діяльність – екологічний моніторинг та контроль, створення екологічних організацій, реалізація екологічних проектів та програм, формування екологічної культури.

Екологічний рух – об'єднання громадян та екологічних громадських організацій, діяльність яких спрямована на збереження, відновлення навколишнього середовища, що здійснюється в місцевих і планетарних масштабах задля гармонізації відносин людини та довкілля.

Екологічний рух у вузькому сенсі – субструктура суспільства, що об'єднує ряд добровільних спільнот, груп та асоціацій, що прагне вплинути на базові цінності та політичні цілі суспільства в напрямку їх екологізації.

Екологізація свідомості – формуванням у людей екологічних орієнтацій, що полягає в перетворенні екологічних установок та екологічних орієнтирів, які базуються на засвоєних правилах і нормах ставлення до природи.

Соціальний капітал екологічного руху – сукупність знань, навичок, соціальних практик, існуючих та відтворюваних в соціальних мережах, мережа взаємної підтримки, здатність впливати на екологічну політику держави, свідомість і поведінку людей.

Тема 7. Молодіжний рух як прояв соціальної активності

«Молодь починає себе публічно виявляти не лише на «звичних» молодіжних сценах: клуби, дискотеки, супермаркети, розважальні центри і гральні заклади. Все частіше їх місцями стають різні «політичні» арени: площі, центральні вулиці, з'їзди партій, Інтернет форуми, блогіві портали. Пробудження молоді практично збігається з початком нового тисячоліття. Відбувається переформатування молодіжних культурних сцен і арен» (Онищук О., 2004).

Молодіжні рухи стали практичними засобами самореалізації багатьох молодих поколінь, відкривають канали зв'язку, комунікації в середовищі одного покоління, виявляючи та репрезентуючи його інтереси перед суспільством у цілому.

Сучасне суспільство демонструє активне пробудження молодіжної солідарності, активну участь молоді у соціальних протестах та суспільних рухах. Аналізуючи сучасні проблеми молоді (В. Барабаш, Л. Сокурянська, О. Омельченко, А. Темницький, Т. Щепанська), автори наголошують на пробудженні молодіжної солідарності, швидкій мобілізації щодо змін соціально – економічного, політичного стану суспільства, порушення демократичних норм, активній участі молоді у соціальних протестах та суспільних рухах.

В урбанізованому мультикультурному суспільстві консолідуючим чинником молодіжних рухів часто виступає не ідеологія, а стиль життя. Сучасні форми молодіжної активності розгортаються у контексті субкультурних практик. Це зумовлює актуальність предметної сфери дослідження – визначення механізмів самоорганізації молоді, проявів молодіжного активізму, громадянської активності, формальних та неформальних ініціатив молодіжного руху.

Становлення суб'єктності молоді у процесі суспільного відтворення, здатності активно та автономно існувати, діяти у суспільстві, що змінюється є результатом постійної індивідуальної та групової самоорганізації. Невизначеність соціального становища є об'єктивним ризиком у молодіжному середовищі. Дієвим механізмом його соціального регулювання виступає самоорганізація. Усвідомлюючи ризики різноманітних ситуацій, молодь протистоїть засобами самоорганізації, створюючи неформальні структури та знаходить підтримку у молодіжних рухах. Досліджуючи мотивацію вибору, щодо самоорганізації молоді в екологічних, націонал-патріотичних, правозахисних рухах соціологи виділяють наступні мотиви: ідейна близькість, бажання брати участь у суспільній діяльності, боротьба за справедливість, романтика, можливість заробити. У мотиваційній структурі учасників молодіжних рухів виділяють три групи мотивів: експресивні, інструментальні, ідеологічні.

Чинниками молодіжного активізму, проявом групової свідомості можуть виступати: соціальна несправедливість, дискримінація, порушення прав молоді, наступ на економічні та конституційні права.

Молодіжний активізм визначається як соціально – політична форма молодіжної активності. Соціальний зміст молодіжного активізму полягає у

наявності сформованої мотивації – цінності громадянської свідомості, усвідомлення цінності актуальних прав та потреб їх захисту. Сформована потреба брати участь у громадянських практиках асоціюється з розвиненими формами громадянства суспільства, досвідом громадянського спротиву. Молодь може бути залучена до різних форм громадянської активності у різних сферах суспільства. У політичній сфері такими формами громадянської активності є участь у передвиборчих кампаніях, діяльність у суспільно-політичних організаціях; в економічній сфері – участь у міжнародних економічних проектах, захист прав споживачів; у соціальній сфері – діяльність в громадських організаціях, участь у суспільних рухах; у культурній сфері – участь у суспільних об'єднаннях дозвілєвої спрямованості, у спортивних суспільних об'єднаннях тощо. Типологія форм громадянської активності молоді за сферами суспільства є досить умовною, адже одна й та сама форма громадянської діяльності може відбуватися в декількох чи взагалі у всіх сферах суспільства.

Громадянська активність молоді, її протестна форма представлена здебільшого розвитком молодіжних рухів. Українські дослідники (Головенько В., Барабаш В.) акцентують увагу на *інституціоналізації* молодіжного руху в Україні.

Молодіжний рух – це форма організованої діяльності молоді, яка відтворює активну соціальну позицію щодо досягнення спільних цілей або задоволення спільних потреб, а також захисту, збереження, зміни або зміцнення системи цінностей та відносин, що склалися між членами молодіжної групи або об'єднання.

Передумовами активізації молодіжного руху в Україні виступають: незадоволеність існуючим становищем, бажання змін, готовність колективно відстоювати ідеї, захищати свої права й інтереси, процеси демократизації, формування громадянського суспільства.

Молодіжний рух виконує наступні функції: організаційно – інституційну, регулятивну, інтеграційну, транслуючу, комунікативну.

Регулятивна функція забезпечує постійне відтворення зв'язків між молодіжними організаціями; інтегративна функція забезпечує згуртованість, взаємозв'язок, взаємовідповідальність молодіжних об'єднань, які відбуваються під впливом інституціоналізованих норм, правил, санкцій і систем ролей; транслуюча функція забезпечує спадкоємність поколінь; комунікативна функція здійснює прямий та зворотній зв'язок між молодіжними організаціями.

До організованої частини молодіжного руху відносять: молодіжні партії, молодіжні секції, філії, «крила» при «дорослих» громадських об'єднаннях, партіях; громадські молодіжні організації (союзи, спілки, асоціації, рухи тощо), різноманітні громадські молодіжні та дитячі фонди; любительські клуби за інтересами, що різняться як за напрямками (культурологічні, спортивні тощо), так і за формами діяльності; релігійні молодіжні об'єднання, тощо.

У вітчизняній соціології окрім молодіжних громадських об'єднань під поняттям «молодіжний рух» також розглядають неформальний, неорганізований рух молоді, який часто є більш потужним та дієздатним.

Молодіжний рух – це не лише громадські молодіжні та дитячі об'єднання, а набагато складніше явище. Він складається з організованої молоді, яка юридично оформлена у свої громадські об'єднання, та неформальної самоорганізованої

молодіжної ініціативи, «молодіжної субкультури», які взаємно доповнюються. До неформальної самоорганізованої молодіжної ініціативи відносяться молодіжні об'єднання, «неформальні групи», «молодіжні субкультури», які не мають чітко вираженої організаційної структури та програмних документів.

Під «неформальними об'єднаннями молоді» розуміють субкультури, не включені в «офіційні», «формальні» структури, але володіють добре розробленою системою власної символіки, сформованим іміджем.

В умовах трансформації західного суспільства й орієнтації суспільних рухів на постматеріалістичні цінності виникає широкий інтерес до зв'язків молодіжних рухів та субкультур, до неформальних мереж комунікації. Визнано, що субкультури і соціальні мережі повинні бути включені у визначення рухів на рівні з колективними діями. Стили життя, використання культурних кодів, відмінних від кодів пануючої культури, також повинні розглядатися як елементи рухів. Ідентичність субкультур та молодіжних рухів визначають через базові транслятори. Так, рокери, байкери, велобайкери це – гонки на мотоциклах, автомобілях, велосипедах; марші скінхедів та спортивних фанів; флеш-моб акції, що спрямовані на боротьбу молоді із стереотипним мисленням, із запозиченою культурою інтернетівців, молодіжних вуличних театрів та ролевиків

Прихильники відмінності понять вважають, що необхідно розрізнити молодіжні субкультури та молодіжні рухи. Так, феномен молодіжних рухів пов'язаний з механізмом самоорганізації та базується на світогляді, тоді як субкультури можуть бути запозичені, створені штучно як комерційний чи політичний проекти. Ще один підхід інтерпретує суспільні рухи як множинність вибору. Так, якщо культура це – множинність субкультур, субкультура це – вибір, що роблять групи чи окремі індивіди із культурного цілого, то суспільні рухи – джерело невизначеності в множинності субкультур.

Отже, визначаючи критерії молодіжних рухів дослідники наголошують на соціально-політичному та культурному контексті цих конструктів. Перспективи подальших розвідок можуть включати широкий спектр досліджень цієї проблематики: визначення критеріїв громадянської молодіжної активності, вимір сформованої мотивації громадянського молодіжного активізму, аналіз сучасних форм прояву громадянської активності молоді.

Основні терміни:

Глобальний молодіжний сегмент – культурно-споживчий профіль нової когорти, потреби якої формуються не тільки в контексті локального, а й глобального культурного простору.

Громадянська активність молоді – визначення власної ідентичності, формування громадянської позиції, громадянську ініціативу, участь в громадських практиках та в суспільних перетвореннях).

Молодіжний рух – це форма організованої діяльності молоді, яка відображає активну соціальну позицію щодо досягнення спільних цілей або задоволення спільних потреб, а також захисту, збереження, зміни або зміцнення системи цінностей та відносин, що склалися між членами молодіжної групи. Під молодіжним рухом розуміють масову організовану соціально – політичну активність молоді, неформальну самоорганізовану ініціативу та систему молодіжних субкультур.

Неформальний молодіжний рух – система молодіжних субкультур і широкої неорганізованої молодіжної діяльності у взаємозв'язку між собою і з суспільством загалом.

Соціальна активність – це системна соціальна якість, у котрій виражається та реалізується рівень її соціальності, тобто глибина й повнота зв'язків індивіда з соціумом, рівень перетворення особи на суб'єкта суспільних відносин.

Соціальний протест – один з видів протестної поведінки – прояв колективного невдоволення і незгоди, наявність протилежних інтересів (соціальне невдоволення умовами життя, перспективами їх зміни, характером взаємин населення з органами влади).

Протестна активність – форма прояву, якісна своєрідність соціальної напруги, поведінкова установка на протестні дії, спрямовані на нейтралізацію джерел незадоволеності, аж до відкритих соціальних і насильницьких конфліктів. Основні характеристики акцій протесту: характер протесту; ініціатори та активні учасники; адресат вимог; вид акцій; форми проведення; число акцій; кількість учасників; тривалість акції.

Форма самоорганізації молоді – різноманітні молодіжні об'єднання, що закріплюють ресурси групової ідентичності (субкультурної, соціально-протестної, етнокультурної).

ПЕРЕЛІК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна:

1. Здравомыслова Е. А. Парадигмы западной социологии общественных движений / Здравомыслова Е. А. – СПб. : «Наука», 1993.
2. Смелзер Н. Проблема соціології. Георг-Зімелівські лекції, 1995 / Смелзер Н. – Л., 2003. – 128 с.
3. Стегній О. Г. Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз / Стегній О. Г. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 243 с.
4. Стегній О. Г. Соціологічне прочитання природи : посіб. / Стегній О. Г. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2012. – 436 с.
5. Турен А. Общественные движения: особый объект или центральная проблема социологического анализа / Турен А. // Возвращение человека действующего. – М. : Научный мир, 1998. – 204 с.
6. Ядов В. Социология в России / Ядов В. ; под ред. В. А. Ядова. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М. : Изд-во Института социологии РАН, 1998. – 696 с.

Додаткова:

7. Барабаш В. В. Молодіжний рух як об'єкт і суб'єкт реалізації молодіжної політики / В. Барабаш // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С. 119–130.
8. Бидерман К. Координация работы добровольцев и менеджмент волонтерских программ в Великобритании / Бидерман К. – 1999. – www.trainet.org 16.
9. Блумер Г. Коллективное поведение // Американская социологическая мысль. Тексты / Блумер Г. ; под ред. В. И. Добренькова. – М., 1996. – С. 166–212.
10. Бузгалин А. В. Альтерглобализм: теория и практика «антиглобалистского движения» / А. В. Бузгалин. – М., 2003. – 256 с.
11. Гавриленко І. М. Соціальний розвиток : навч. посіб. / Гавриленко І. М. – К., 2001. – 484 с.
12. Гаврилюк В. В. Гопники как феномен в среде молодежи / Гаврилюк В. В. // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – С. 126–113.
13. Готлиб А. С. Субъективность исследователя в социологическом исследовании: парадигмальные различия / Готлиб А. С. // Вестник СамГУ. – 2012. – № 5(96). – С. 120–125.
14. Головаха Є. Європейський вибір України у дзеркалі громадської думки / Є. Головаха, Т. Телічко // Українське суспільство 1992 – 2010. Соціологічний моніторинг / за ред.: д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – С. 90–101.
15. Зубок Ю. А. Самоорганизация в проявлениях молодежного экстремизма / Зубок Ю. А., Чупров В. И. // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – С. 78–88.
16. Іщенко В. О. Сучасні дослідження суспільних рухів: головні теоретико-методологічні підходи / В. О. Іщенко // Соціальні виміри суспільства. – К. : Інститут соціології НАНУ, 2006. – С. 183–194.
17. Іщенко В. Проблема ідеології в соціології суспільних рухів / Іщенко В. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 3. – С. 188–199.

18. Здравомыслова Е. А. Социологические подходы к анализу общественных движений / Е. А. Здравомыслова // Социологические исследования. – 1990. – № 7. – С. 88–93.
19. Загребина А. В. Публика как социальная общность: пионерские исследования Г. Тарда / Загребина А. В. // Социологические исследования. – 2010. – № 3. – С. 139–145.
20. Климов И. А. Социальная мобилизация – морфогенез структуры и действия / Климов И. А. // Россия: трансформирующееся общество / под ред. В. А. Ядова. – М. : Изд-во «КАНОН-пресс-Ц», 2001. – С. 328–336.
21. Кляйн Н. No Logo. Люди против брэндов / Кляйн Н. – М. : Добрая книга, 2003.
22. Костюшев В. В. Коллективные действия как предмет западной социологии общественных движений: концепции, методы, проблемы / Костюшев В. В. // Общественные движения в современной России: от социальной проблемы к коллективному действию. – М. : ИС РАН, СПбФ, 1999. – С. 18.
23. Кудринская Л. А. Добровольческий труд: сущность, функции, специфика / Кудринская Л. А. // Социологические исследования. – 2006. – № 5. – С. 15–20.
24. Лебон Г. Психология народов и масс / Лебон Г. – СПб. : Маркет, 1995.
25. Левада Ю. А. От мнений к пониманию. Социологические очерки 1993–2000 / Левада Ю. А. – М. : Московская школа политических исследований, 2000. – 576 с.
26. Молодежные субкультуры Москвы / сост. Д. В. Громов ; отв. ред. М. Ю. Мартынов. – М. : ИЭА РАН, 2009. – 544 с.
27. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Московичи С. – М. : Изд-во «Центр психологии и психотерапии», 1996.
28. Маккей Ч. Наиболее распространенные заблуждения и безумства толпы / Маккей Ч. – М., 1998.
29. Общественные движения в России: точки роста, камни преткновения / П. Романов ; под ред.: П. Романова, Е. Ярской–Смирновой. – М. : ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2009. – 224 с. (Биб-ка Журнала исследований социальной политики).
30. Омельченко Е. Л. Идентичности и культурные практики российской молодежи на грани XX–XXI вв. / Омельченко Е. Л. – М., 2004.
31. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Ортега-и-Гассет Х. // Вопросы философии. – 1989. – № 3–4.
32. Ослон М. Логіка колективної дії: суспільні блага і теорія груп / Ослон М. – К., 2004.
33. Покровский Н. В зеркале глобализации / Покровский Н. // Отечественные записки. – 2003. – № 1 (10).
34. Павлова Т. В. Социальные движения как фактор трансформации институциональной среды: проблемы теории / Т. В. Павлова // Политические исследования. – 2008. – № 5. – С. 113–124.
35. Резнік О. Динаміка чинників протесних практик населення України / О. Резнік // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 3. – С. 100–125.
36. Сокурянська Л. Г. Студенство на шляху до іншого суспільства: ціннісний дискурс переходу / Сокурянська Л. Г. // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С. 48–55.

37. Стеббінс Р. А. Вільний час: до оптимального стилю дозвілля (погляд із Канади) / Стеббінс Р. А. // Соціологічні дослідження. – 2000. – № 7.
38. Сикорская Л. Е. Толерантность в представлениях молодых российских и немецких волонтеров социальной работы / Сикорская Л. Е. // Социологические исследования. – 2007. – № 9.
39. Тард Г. Социальная логика / Тард Г. – СПб. : Социально-психологический центр, 1996.
40. Тілі Ч. Державне ресурсовилучення і демократія / Тілі Ч. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 38–42.
41. Тэрнер В. Ритуальный процесс. Структура и антиструктура / Тэрнер В. // Символ и ритуал. – М. : Наука, 1983. – С. 168–263.
42. Тысячнюк М. С. Новые подходы к анализу трансграничных общественных движений в условиях глобализации / М. С. Тысячнюк // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2010. – № 3. – С. 38–62.
43. Халий И. А. Современные общественные движения: инновационный потенциал российских преобразований в традиционалистской среде / Халий И. А. – М. : Институт социологии РАН, 2007. – 300 с.
44. Халий И. А. Экологическое общественное движение и власть: формы взаимодействия / Халий И. А. // Политические исследования. – 2008. – № 4. – С. 130–139.
45. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – М., 1997. – 223 с.
46. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / за ред.: д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – 636 с.
47. Яницкий О. Н. Развитие экологических движений на Западе и Востоке Европы / О. Н. Яницкий // Социологические исследования. – 1992. – № 1. – С. 32–39.
48. Яницкий О. Н. Акторы и ресурсы социально-экологической модернизации / О. Н. Яницкий // Социологические исследования. – 2007. – № 8. – С. 3–12.
49. Яницкий О. Н. Экологическое движение в «переходном обществе»: проблемы теории / О. Н. Яницкий // Социологические исследования. – 1998. – № 10. – С. 22–33.
50. Яницкий О. Н. Социальные движения в современном обществе: вопросы теории // Социологические исследования – 2013. – № 3. – С. 50 – 59.
51. Della Porta D. Social Movements: An Introduction / Della Porta D., Diani M. – 2nd ed. – Malden : Blackwell Publishing, 2006. – P. 52–62, 114–134.
52. Diani M., McAdam D. eds. Social Movements and Networks. Relational Approach to Collective Action / Diani M., McAdam D. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2003.
53. Edwards B. Resources and Social Movement Mobilization // The Blackwell Companion to Social Movements / Edwards B., McCarthy J. D. ; ed.: D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi. – Malden : Blackwell Publishing, 2004. – P. 116–152.

54. *Methods of Social Movement Research* / ed.: B. Klandermans, S. Staggenborg. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 2002.
55. Tarrow S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics* / Tarrow S. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – P. 29–67.
56. Tilly C. *Social Movements, 1768–2004* / Tilly C. – Boulder : Paradigm Publishers, 2004.
57. Oliver P. E. What a Good Idea! Ideologies and Frames in Social Movement Research / Oliver P. E., Johnston H. // *Mobilization : An International Journal*. – 2000.– Vol. 5, № 1. – P. 37–54.
58. Polletta F. Collective Identity and Social Movements / Polletta F., Jasper J. M. // *Annual Review of Sociology*. – 2001. – Vol. 27. – P. 283–305.

Навчальне видання

СОЦІОЛОГІЯ СУСПІЛЬНИХ РУХІВ

**Навчально-методичний комплекс
для студентів спеціальності 8.03010101 «Соціологія»**

*Укладач – Фостер Лариса Федорівна
Відповідальний за випуск – О. Т. Ростунов*

Підписано до друку 29.04.2015 р. Формат 60x84/16.
Папір Data Copy. Гарнітура Таймс. Друк циф. дублікатор.
Ум. друк. арк. 3,44. Обл.-вид. арк. 3,17.
Тираж 350. Зам. 8/4.
Друк – друкарня ФОП Ростунова О.Т.
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua